

Nordisk politiforskning
Årgang 2, Nr. 1-2015 s. 75–108
ISSN Online: 1894-8693

FAGFELLEVDERT

Kan liv tas til vern av annet enn menneskelig liv og helse?

Magne Frostad

Førsteamanuensis ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet. Epost: magne.frostad@uit.no.

SUMMARY: THE USE OF POTENTIALLY DEADLY FORCE

May life be taken in order to defend other values than life and health? Until the new provision on the right to life in the Norwegian constitution, Norwegian law would seem to have allowed for this, whereas our obligations under international law, especially under the European Convention on Human Rights, would seem to prohibit it. This text argues among others for a revision of the penal law provision on self-defense in order to better reflect current domestic law.

Nøkkelord

politimyndighet, nødverge, menneskerettigheter, dualisme, grunnlov

Key words

police authority, self-defense, human rights, dualism, the norwegian constitution

1. INNLEDNING¹

Med jevne mellomrom tar væpnet politi eller væpnede militære vakter oppstilling i tettbebygget område for å sikre en bygning eller et område mot en eller annen form for anslag. Slik tilstedeværelse kan gjelde så vel vern av bygningen og området som sådan, som av de personer som måtte befinne seg der. Førstnevnte blir nok mest fremtredende når bygningen eller området er evakuert, eller når det av andre grunner knapt befinner seg personer der, eksempelvis på nattetid. I den anledning melder spørsmålet seg om potensielt dødelige maktmidler som håndvåpen kan anvendes mot et menneske til vern av annet enn andre menneskers liv og helse.

Den tradisjonelle oppfatningen åpner for at nødverge også omfatter vernet av offentlige interesser, gjenstander og fast eiendom, men kravet til forholdsmessighet i strl. § 48 begrenser normalt adgangen til å kunne anvende potensiell dødelig makt til vern av slike verdier. Kan det likevel tenkes at slik bruk av makt kan være forholdsmessig, for eksempel under en krisesituasjon hvor den

1. Forfatteren retter en særlig takk til Kirsti Elisabeth Guttormsen, Tore Henriksen og Roger Stelander Magnussen for nyttige tilbakemeldinger. Tilsvarende er forfatteren takknemlig for innspill fra kolleger ved K.G. Jebsen-senter for havrett i Tromsø, og fra den anonyme fagfellen.

aktuelle gjenstanden/eiendommen får økt betydning? Denne problemstillingen blir særlig aktuell i fredstidssituasjoner hvor de ordinære maktmidlene til staten må anvendes til sitt fulle for å trygge liv og helse, og hvor det kan være behov for å trekke veksler på Forsvarets ressurser siden de sivile ressursene ikke strekker til over tid. Et eksempel på økt betydning av en gjenstand i en slik krisesituasjon er jagerflyet som ikke lar seg lett erstatte under en internasjonal krisesituasjon i våre nærområder.²

I den grad krisesituasjonen kan defineres som en ikke-internasjonalt eller internasjonal *væpnet konflikt*, må forholdet behandles i overenstemmelse med de særlige bestemmelser som følger av krigens folkerett, da dette regelsett i stor grad må anses som *lex specialis* i forhold til Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 2.³ Dette bidraget avstår imidlertid fra å se nærmere på dette forholdet og søker istedenfor å bringe på det rene hvilke regler som omhandler slik maktbruk i fredstid.⁴

I det videre skal det redegjøres for hvilke hensyn som kan argumentere for bruk av potensiell dødelig makt til vern av annet enn menneskelig liv og helse, og hvordan dette forholdet er regulert i (tradisjonell) norsk rett. Deretter ser jeg nærmere på reguleringen av maktbruk i slike situasjoner etter særlig FNs konvensjon for sivile og politiske rettigheter av 1966 (SP) artikkel 6 og EMK artikkel 2, før jeg ser hen til forholdet mellom norsk rett og folkeretten. I den anledning hensyntas også den nye grl. § 93, 1. ledd, samtidig som det tas stilling til hvor langt den tradisjonelle norske tilnærmingen var forenelig med Norges folkerettslige forpliktelser. Problemstillingen blir dermed om den aktuelle bruken av maktmidler er forenelig med norsk rett og våre folkerettslige forpliktelser.

2. RELEVANTE HENSYN

En regulering som oppfattes som illegitim, vil sjelden vare lenge. Dermed blir det viktig å se nærmere på de reelle hensynene som støtter opp under eller taler imot en eventuell rett til potensielt å anvende dødelig makt til vern av annet enn liv og helse. Hvilke argumenter kan så anføres for at potensiell dødelig makt kan anvendes til vern av eiendom eller gjenstander?

En mulighet er her å redusere vekten av et individs rett til liv som følge av at vedkommende har ulovlig tilegnet seg eller ødelagt en eiendom eller gjen-

2. Dahl, A.W. (2003). *Håndbok i militær folkerett*. Oslo: Cappelen Akademisk, s. 312.
3. Dette kommer forutsetningsvis frem av EMK art. 15 annet ledd, som riktignok krever at en stat derogerer før denne begrensningen av retten til liv slår inn; Wicks, E. (2010). *The right to life and conflicting interests*. Oxford: Oxford University Press, s. 82. Imidlertid er det lagt til grunn at forpliktelser etter krigens folkerett tidvis vil modifisere forpliktelser etter menneskerettighetene, se allerede Threat or Use of Nuclear Weapons (Advisory Opinion), *ICJ Reports* 1996, s. 226–267, s. 240, avs. 25.
4. Når det gjelder spørsmålet om straffeansvar for den enkelte under internasjonale væpnede konflikter, reguleres dette av kombattantprivilegiet. Dette privilegiet har status som en ulovfestet straffrihetsgrunn; Johansen, S.R., & Staib, J.T. (2009). *Jus og militærmakt*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, s. 224–225.

stand. Denne relativiseringen av retten til liv blir dermed en konsekvens av vedkommendes egne handlinger. I et slikt scenario møter to rettigheter hverandre, hvor den ene rettigheten gis lavere vekt som følge av den ene rettighets-haverens *klanderverdige* opptreden. Betydningen av klanderverdighet hos den som maktbruken rettes mot, nevnes for øvrig i forarbeidene til straffeloven av 1902, hvor det bemerkes at

[v]i kan være tilbøielige til at give denne Sats Medhold [«at Retten aldrig kan være pligtig at vige for Uretten»], naar den forstaaes saaledes, at det ikke maa tilstedes Uretten at trodse sig frem i Tillid til selve Statens Beskyttelse, at med andre Ord den ubegrensæde Nødværge dog alene indrømmes ligeoverfor den Angriber, der selv er sig sin Handlinges Retsstridighed bevidst og tillige ved, at den Angrebne vil anvende ethvert lovligt Middel til at værne om sin Ret.⁵

I tillegg fremgår det at

[h]eraf følger, at et videregaaende Nødværge tilstedes mod et forsætligt, forbrydersk Angreb end mod et blot uagtsomt, ligesaa mod et Røveri eller Magttyveri end mod et simpelt Tyveri. Udkastet tilkjendegiver herved, at det ikke billiger den Opfatning, at nogen frækt skulde kunne fremture i Forbrydelse, stolende paa, at den angrebne ikke kan benytte det eneste Middel, som staar til hans Raadighed, fordi dette vilde være for radikalt.⁶

En variant av dette argumentet vil være å begrense retten til bruk av potensiell dødelig makt til *uerstattelige og viktige gjenstander*, så fremt det foreligger tilstrekkelig klanderverdighet hos motparten.⁷ Her fremheves, i tillegg til klanderverdighet, *verdien* av gjenstanden som vernes, og sistnevnte anses i et slikt tilfelle å kunne veie tyngre enn verdien av livet til individet som nødvergen utøves mot.

En annen tilnærming kan være å postulere at individet som rammes av nødverge, har samtykket implisitt i konsekvensene som avstedkommer vedkommendes handlinger.

En opplagt innvending er imidlertid her at liv og gjenstander er ikke-kommensurable størrelser, og at avveiningen derfor bare tilsynelatende gir et fyldestgjørende resultat. Denne innvendingen begrunnes i hovedsak i livets ukrenkelighet og hensynet til menneskelig verdighet. For å kunne avfeie enhver innskrenking av denne rettigheten og dette hensynet, må imidlertid disse klare å sette til side enhver annen rettighet og hensyn. Allerede det forhold at retten til liv og men-

5. Straffelovkomisjonen. (1896). *Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge, Bind II: Motiver*. Christiania, s. 84.

6. *Ibid.*, s. 86 (fotnotehenvisning utelatt). Forarbeidene til straffeloven av 2005 gir lite veiledning for denne artikkelens tema, se Ot.prp.nr. 90 (2003–2004) Straff (straffeloven), s. 419–422.

7. Se Leverick, F. (2006). *Killing in self-defence*. Oxford: Oxford University Press, s. 134–137, som riktignok avviser en slik tilnærming.

neskelig verdighet ikke er en absolutt skranke mot å ta liv, typisk innenfor rammen av nødverge, begrenser i noen grad gjennomslagskraften av denne rettigheten og dette hensynet. Ved anleggelsen av en mer utilitaristisk tilnærming til rettens verdigrunnlag kan også samfunnsnyttens fremheves som en begrensende faktor på livets ukrenkelighet. Interessene til flertallet i samfunnet vil her kunne sette til side interessene til enkeltpersoner som anses å undergrave flertallets interesser. I sammenheng med samtykkekonstruksjonen ovenfor kan det innvendes at når livet står på spill, må samtykket i det minste være frivillig, uttrykkelig og opplyst, noe som neppe er tilfelle i disse situasjonene.

3. NASJONAL RETT

3.1 Kort om reguleringen i andre stater

Retten til selvforsvar varierer i større eller mindre grad fra stat til stat. I stor grad kreves det nødvendighet, og forholdsmessighet mellom det som fremkaller selvforsvaret og hvordan selvforsvaret utøves.⁸ Det synes for øvrig som om statene er nokså samstemte hva angår retten til å benytte potensiell dødelig makt til vern av personers liv når dette er nødvendig.⁹ Tilsvarende omfattes normalt «the right of defence against personal injury if the injury reasonably to be expected from the attack is of sufficient gravity.»¹⁰

I mange stater – om enn kanskje ikke flertallet – omfatter selvforsvar også vern av eiendeler og lignende.¹¹ Det er derimot betydelig forskjell mellom statene på om potensiell dødelig makt kan anvendes til å verne om andre interesser enn helse og liv. I anglo-amerikansk rett synes det eksempelvis som om den jevne borgers bruk av potensiell dødelig makt er hovedsakelig forbeholdt situasjoner hvor alvorlig skade eller død truer.¹² Et mulig unntak synes imidlertid å foreligge ved urettmessig angrep på ens hjem.¹³ Hvordan er så dette regulert i norsk rett?

8. Boddens Hosang, H.F.R. (2010). Personal self-defence and its relationship to rules of engagement. I Gill, T.D., & Fleck, D. (red.) *The handbook of the international law of military operations*. Oxford: Oxford University Press, s. 429–443 (s. 430), og Neri, K. (2012). The use of force by military vessel protection detachments. *The Military Law and the Law of War Review*. 51/1, s. 73–95, s. 82.

9. Neri 2012, s. 82.

10. Boddens Hosang, 2010, s. 436.

11. Eksempelvis omfatter selvforsvarsretten etter nederlandsk rett også vern av gjenstander som skip og last; Zwanenburg, M. (2012). Military vessel protection detachments: the experience of the Netherlands, *The Military Law and the Law of War Review*, 51/1, s. 97–116, s. 106.

12. Et eksempel kan her være U.S. Department of Homeland Security & United States Coast Guard (2009), *Post security advisory (3-09), Guidance on self-defense or defense of others by U.S. flagged commercial vessels operating in high risk waters*. Retningslinjene anses på s. 1 å gjengi gjeldende rett, mens det på s. 2 og 3 fremheves at potensielt dødelig makt bare kan anvendes i forbindelse med en grunnlagt mistanke om umiddelbart forestående fare for «death or great bodily harm».

13. Sloan, I.J. (1987). *The Law of Self-Defense: Legal and Ethical Principles*. London: Oceana Publishers, s. 27 og Sangero, B. (2006). *Self-defence in criminal law*. Oxford: Hart Publishing, s. 252–278. Sangero påpeker imidlertid at han er skeptisk til dette unntaket, *ibid.* s. 253–254 og s. 272.

3.2 Norsk rett

Som en del av de omfattende grunnlovsendingene våren 2014 ble retten til liv gitt et uttrykkelig vern i vår høyeste rettskilde. Av den nye grl. § 93, 1. ledd fremgår det således av bokmålsversjonen at «[e]thvert menneske har rett til liv. Ingen kan dømmes til døden». Bestemmelser i trinnlavere rettskilder må derfor tolkes i overenstemmelse med dette grunnlovfestede vernet. Et relevant spørsmål blir da om denne grunnlovfestingen også medfører en realitetsendring av rettstilstanden.

I den anledning er det verdt å merke seg at Menneskerettighetsutvalget la til grunn at en grunnlovfesting av retten til liv og forbudet mot dødsstraff ikke ville endre eksisterende rett.¹⁴ Forslaget ble senere fremmet som representantforslag i to versjoner, hvor forskjellen bestod i om livet skulle være en «iboen» rett eller ikke.¹⁵ I begge forslagene gjentas utvalgets oppfatning om at «forslaget om grunnlovfesting ikke vil endre dagens rettstilstand» uten at representantene synes å ytre noen egen mening om denne siden ved saken.¹⁶ I Innst. 182S (2013–2014) fra kontroll- og konstitusjonskomiteen til Stortinget vises det tilsvarende til utvalgets ovennevnte oppfatning,¹⁷ mens komiteen fastslår at «dette er grunnleggende rettigheter som bør få et høyere rettslig vern. Komiteen støtter forslag om at livet er en grunnleggende verdi som må vernes om og beskyttes».¹⁸ Denne innstillingen ble så debattert og stemt over i Stortingets møte tirsdag 13.05.2014 som saksnummer 3. I saksordfører Abid Q. Rajas innlegg ble hovedvekten lagt på forbudet mot dødsstraff,¹⁹ mens det i debatten som fulgte var lite reell diskusjon over forslaget.²⁰ I bunn og grunn synes Stortinget å ha antatt at grunnlovsendingen bare medførte at den eksisterende rettstilstanden ble gitt en trinnhøyere beskyttelse mot endring.

14. Rapport fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven, avgitt 19.12.2011, stortingsdokument nr. 16 (2011–2012), s. 105–106. Dette synet er også lagt til grunn i Ny våpeninstruks for politiet: Innstilling fra arbeidsgruppe til vurdering av behovet for å endre eller supplere gjeldende våpeninstruks for politiet (Myhrer-utvalget), avgitt 12.09.2013, s. 110.
15. Grunnlovsforslag fra Per-Kristian Foss, Anders Anundsen og Per Olaf Lundteigen om ny § 93 i Grunnloven (rett til liv og forbud mot dødsstraff, tortur og slaveri), stortingsdokument nr. 12:32 (2011–2012), av 28.09.2012, og Grunnlovsforslag fra Martin Kolberg, Marit Nybakk, Jette F. Christensen, Hallgeir H. Langeland og Trine Skei Grande om ny § 93 i Grunnloven (rett til liv og forbud mot dødsstraff, tortur og slaveri), stortingsdokument nr. 12:33 (2011–2012), av 28.09.2012. I tillegg forelå et grunnlovsforslag som utvidet retten til liv til å gjelde fra unnfangelse, se Grunnlovsforslag fra Geir Jørgen Bekkevold, Line Henriette Hjemdal og Øyvind Håbrekke om ny § 93 eller ny § 95 a (vern av liv fra unnfangelse til død), stortingsdokument nr. 12:16 (2011–2012), av 28.09.2012.
16. Stortingsdokument nr. 12 (2011–12) om grunnlovsforslag, s. 209 og 212.
17. Innst. 182S (2013–2014) av 07.05.2014, s. 2.
18. *Ibid.*, s. 6.
19. Stortingstidende inneholdende det 158. stortings forhandlinger 2013–2014, s. 2487–2488.
20. Representantene diskuterte istedenfor om flere partier var blitt enige og å gi familieinstitusjonen et vern i grunnloven som motytelse for enighet om hvilken av bokmålsversjonene som skulle vedtas. Se Stortingstidende (2013–2014), s. 2486, og 2488–2490. En begrenset meningsytring om hvorvidt retten til livet skulle begynne ved unnfangelsen finnes på sidene 2486, 2488–2489, 2493, 2496, 2506, 2509, 2512 og 2520.

Menneskerettighetsutvalget fremhevet også at unntakene fra retten til liv ikke burde nevnes uttrykkelig i den nye grunnlovsbestemmelsen, og at det ville være bedre å innfortolke disse naturlige presiseringene i en grunnlovsbestemmelse om retten til liv. Presiseringene vil uansett fremgå av menneskerettsloven, gjennom EMK artikkel 2 nr. 2, og en grunnlovsbestemmelse om rett til liv vil naturlig måtte tolkes i lys av denne bestemmelsen.²¹

Siden det ikke ble fremhevet noe avvikende syn under sakens behandling i Stortingets instanser, må slike begrensninger i retten til liv legges til grunn ved tolkningen av den nye grl. § 93.

I det videre ses det først på den generelle muligheten for å unngå strafferettslig ansvar for en ellers ulovlig handling som følge av straffrihetsgrunnen nødverge.²² Dernest ses det nærmere på de mer sentrale hjemlene for å bruke makt. Forholdet mellom nødverge og hjemlene for å bruke makt på den ene siden, og vernet av retten til liv etter menneskerettsloven og den nye grl. 93 på den annen, vil bli nærmere vurdert i kapittel 5.

3.2.1 Nødvergeretten

I sin lovkommentar fra 1930 skriver Kjerschow følgende om temaets historiske sider:

Mens man i en del, navnlig eldre lover finner opregnet de rettsgoder, til hvis beskyttelse man kan gå like til å berøve angriperen livet, tilsteder andre nødverge og det enhver grad av samme beskyttelse for et hvilket som helst retts gode, for æren, besiddelsen o.s.v. likesåvel som for liv og velferd.²³

Røstad fremhever da også at kriminalloven av 1842 etter sin ordlyd hjemlet «en absolutt og ubegrenset nødvergerett», som imidlertid rettspraksis etter hvert utla mer restriktivt.²⁴ Retten til selvforsvar etter norsk rett i dag – straffrihetsgrunnen nødverge²⁵ – er inntil straffeloven av 2005 trer i kraft for mer enn kun de internasjonale forbrytelsene, regulert av strl. § 48, som har følgende ordlyd:

21. Menneskerettighetsutvalget, 2011, s. 106.

22. I tillegg vil muligens den generelle rettsstridsreservasjonen kunne gjøre seg gjeldende. Generelt herom i Slettan, S. & Øye, T.M. (1997). *Forbrytelse og straff: Lærebok i strafferett*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 75–79.

23. Kjerschow, P. (1930). *Almindelig borgerlig straffelov av 22. mai 1902 og Lov om den almindelige borgerlige straffelovs ikrafttreden av 22. mai 1902*. Oslo: H. Aschehoug & Co., s. 129. Se også Augdahl, P. (1920). *Nødverge*. Kristiania: Cappelen, s. 6–12.

24. Røstad, H. (1993). *Innkast i straffefeltet*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 83. Det aktuelle bokkapittelet (Lovprinsippet i strafferetten – Noen refleksjoner, s. 65–87) var opprinnelig Røstads bidrag til Erenius, G., Hoflund, H., Löfmarck, M., Wallén, P.-H., & Wennberg, S. (red.). (1983). *Festskrift till Hans Thornstedt*. Stockholm: Norstedt, s. 609–630, og ble deretter publisert i (1983). *Jussens Venner*, 18/10, s. 329–345.

25. Straffrihetsgrunnen nødrett behandles bare i meget begrenset grad i denne artikkelen.

Ingen kan straffes for Handling, som han har foretaget i Nødverge.

Det er Nødverge, naar en ellers strafbar Handling foretages til Afvergelse af eller Forsvar mod et retsstridigt Angreb, saafremt Handlingen ikke overskrider, hvad der fremstillede sig som fornødent hertil, og det i Betragtning af Angrebets Farlighed, Angriberens Skyld eller det angrebne Retsgode ei heller maa agtes ubetinget utilbørligt at tilføie et saa stort Onde som ved Handlingen tilsigtet.

Hvad ovenfor er bestemt om Afvergelse af retsstridigt Angreb, kommer ogsaa til Anvendelse med Hensyn til Handlinger, der foretages i Hensigt at iverksætte en lovlig Paagribelse eller hindre, at Straf- eller Varetægtsfanger rømmer.

Har nogen overskredet Grænserne for Nødverge, er han dog straffri, hvis Overskridelsen alene har fundet Sted paa Grund af en ved Angrebet fremkaldt Sindsbevægelse eller Bestyrtelse.

Denne bestemmelsen gis en moderne språkdrakt i straffeloven av 2005 § 18, men større realitetsendringer i retstilstanden er ikke ment å skulle inntreffe.²⁶ Likevel finner det sted en viss justering av terskelen for når en handling eller avståelse blir for uforholdsmessig med den følge at retten til nødverge bortfaller. Den tradisjonelle «ubetinget utilbørligt at tilføie et saa stort Onde» erstattes således med det noe snevrere «ikke går åpenbart ut over hva som er forsvarlig».²⁷

Som kjent kan nødverge også utøves til fordel for gjenstander og fast eiendom.²⁸ Eksempelvis er nødverge brukt til vern av dokumenter av sentral betydning for et doktorgradsarbeid.²⁹ Riktignok går det en nedre grense for hvor betydningsfull interessen må være – og da særlig når det gjelder vern av offentlige interesser – før den jevne borger kan anses å ha rettmessig grunn til å verne om interessen med maktmidler. Dersom så ikke var tilfelle, ville den enkelte borger blitt tilkjent en form for politimyndighet overfor sine medborgere som

26. Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) Om lov om straff (straffeloven), s. 208–209. Uforholdsmessighetskriteriet er imidlertid her angitt som «ikke går åpenbart ut over hva som er forsvarlig under hensyn til hvor farlig angrepet er, hva slags interesse som angrepet krenker, og angriperens skyld». I tillegg kreves det nå nødvergehensikt, *ibid.*, s. 420–421.

27. Se også Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) Om lov om straff (straffeloven), s. 419–421.

28. Rt. 1936 s. 740, Rt. 1993 s. 1197 og LA-2005-21956 (Frolandsaken). Se også Straffelovkommisjonen, 1896, s. 87; Indst.O.I. (1901–1902) Indstilling fra justiskomiteen angaaende den kongelige proposition til en almindelig borgerlig straffelov, en lov om den almindelige borgerlige straffelovs ikrafttræden samt en lov, indeholdende forandringer i lov om rettergangsmaaden i straffesager af 1ste juli 1887 s. 34; Augdahl, 1920, s. 24; Hagerup, F. (1930). *Strafferettens Almindelige Del* (3. utg.). Oslo: Norsk bok-duplicering, s. 196–7; Bratholm, A. (1980). *Strafferett og samfunn: Almindelig del*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 143; Andenæs, J. (1997). *Almindelig strafferett* (4. utg.). Oslo: Universitetsforlaget, s. 149; og Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) Om lov om straff (straffeloven), s. 419 som riktignok nøyer seg med å skille mellom private og offentlige interesser.

29. RG 1999 s. 958 (Hålogaland lagmannsrett).

er vår kultur fremmed. Spørsmålet blir dermed hvor langt man kan gå i å anvende makt til vern av andre rettsgoder enn noens liv og helse.

Foruten henvisningen til at handlingen ikke må overskride «hvad der fremstillede sig som fornødent hertil» (nødvendighetsvilkåret), følger noe veiledning for forholdsmessighetsvurderingen av formuleringen «i Betragtning af Angrebets Farlighed, Angriberens Skyld eller det angrebne Retsgode ei heller maa agtes ubetinget utilbørligt at tilføie et saa stort Onde som ved Handlingen tilsigtet.» Konkret blir spørsmålet, gitt at kriteriene om angrepets farlighet og angriperens skyld er innfridde, hvorvidt noe annet enn liv og helse kan utgjøre et tilstrekkelig «Retsgode» til at liv potensielt kan tas til vern av dette uten at livsberøvelsen blir ubetinget utilbørlig.

Her er det på sin plass å nevne at allerede *Hagerup* legger til grunn at «[l]oven forbydes ikke selv det «yderste nødverge» til værn ogsaa for f.ex. formuegoder, naar dette er det eneste forsvarsmiddel, og angriberens skyld berettiger til anvendelse af det, f.ex. hvor en tyv frækt stoler paa, at den angrebne dog ikke vil optage en kamp paa liv og død med ham for at hindre tyveriet».³⁰ Samtidig fremholder han likevel at noe egentlig nødverge ikke kommer på tale i forbindelse med småbarns snøballkasting eller naskeri fra frukttrær.³¹ *Skeie* påpeker for sin del at «[d]ersom en mann stadig er utsatt for angrep på gods eller person, kan han, om han skal få fred, være nødt til å bruke mekanisk virkende forsvarsmidler, t. eks. piggrådsgjerde, fotangler eller «selvskudd». Om det siste må han gi varsel».³² Sistnevnte variant åpner i alle fall potensielt for bruk av dødelig makt, skjønt lovligheten av selvskudd er i dag meget tvilsom.³³ *Bratholm* antar videre at skytevåpen kan anvendes i visse kvalifiserte situasjoner, også i fredstid. Hans eksempel er en tyv som søker å komme seg unna med hele gullbeholdningen til Norges Bank.³⁴ *Andenæs* nøyer seg derimot med eksemplet hvor en bonde påtreffer tjuvfiskere som har låntatt hans båt og nå fisker ulovlig i et fjellvann. Han gir bonden rett til å skyte varselskudd, men dersom dette ikke hjelper, er vedkommende neppe berettiget til å avfyre rettet skudd.³⁵ Han påpeker videre at «det er ingen rimelighet i å sette liv på spill for å pågripe en biltyv».³⁶ Dette på bakgrunn av at bestemmelsens tredje ledd gjør nødvergeretten anvendelig ved bl.a. lovlig pågripelse. I det lavere intensitetssiktet fremhever *Bakke* at «[e]t angrep på eiendomsretten, i form av overtredelse av

30. Hagerup, 1930, s. 199–200 med henvisning til Straffelovkommissjonen, 1896, s. 86.

31. Hagerup, 1930, s. 200. Epleslang-eksemplet nevnes også av Slettan & Øye, 1997, s. 141.

32. Skeie, J. (1946). *Den norske strafferett, Bind I: Den alminnelige del* (2. utg.). Oslo: Norli, s. 162. Se også Augdahl, 1920, s. 59–61 og Kjerschow, 1930, s. 139.

33. For det syn at dette er utillatelig også med advarsel, se Vatne, P.A. (1975). Bør selvskudd som nødvergehandling være tillatt? *Lov og Rett*, 14, s. 135–16; Bratholm, A. & Matningsdal, M. (red.) (2003). *Straffeloven med kommentarer. Første del – Almindelige Bestemmelser* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget, s. 381, og NOU 1992: 23 Ny straffelov – alminnelige bestemmelser, s. 96. Dette omtales som «human trap» i angloamerikansk rett og behandles av Sangero, 2006, s. 163–166 og 255.

34. Bratholm, 1980, s. 144.

35. Andenæs, 1997, s. 154.

36. Andenæs, J. (1984). Dødsjakt på biltyver. *Lov og Rett*, 23, s. 113–114.

et forbudsskilt, diskulperer ikke et voldelig angrep fra eieren eller eierens representant.»³⁷

Uttalelsene til *Hagerup, Skeie og Bratholm* angår etter mitt syn både hvilke objekter som kan vernes ved nødverge, og at det ikke nødvendigvis vil være ubetinget utilbørlig å verne disse objektene (som ikke er liv og helse) med potensiell dødelig makt. Dette trekløveret er som kjent ingen hvemsomhelst i norsk strafferettshistorie. Når det gjelder de øvrige eksemplene hentet fra teorien, sier den enkelte forfatter stort sett bare at dødelig makt ikke kan brukes i det eller de eksemplene han gir – vedkommende tar derimot ikke direkte stilling til om slikt maktbruk ville ha vært lovlig i eksemplene som gis av *Hagerup, Skeie og Bratholm*. Også i nyere teori er adgangen til bruk av potensiell dødelig makt til vern om slike verdier i alle fall delvis videreført.³⁸

En tilsvarende forståelse av nødvergeretten reflekteres for øvrig i Forsvarets Manual i krigens folkerett fra 2013.³⁹ Såfremt det folkerettslige mandatet for en operasjon ikke har begrenset retten til å utøve nødverge til fordel for materielle verdier, vil det «som regel aksepteres større maktbruk for å forsvare personer enn eiendom.»⁴⁰ Maktbruk til forsvar av eiendom kan dermed unntaks-

37. Bakke, T.W. (1993). Overskridelse av nødverge, rekkevidden av straffelovens § 48. *Særavhandling, Institutt for Rettsvitenskap, Universitetet i Tromsø*, 34, s. 18. Her tilføyer han imidlertid det følgende: «I alle fall ikke i seg selv, men en slik overtredelse kan oppfattes som en trussel om noe verre», *ibid.* Senere tiltrer han tilsynelatende det syn at bruk av dødelig makt i enkelte tilfeller kan bli nødvergekonformt i forbindelse med vern av eiendom; *ibid.*, s. 59–60.
38. Et eksempel er her Arne Willy Dahl. I første utgave av den grundige og praktisk innrettede monografien *Håndbok i militær folkerett* behandler han forholdet under redegjørelsen av Tjenestereglement for Forsvaret TFF 562C om militære vakters bruk av tvangsmidler i fredstid, altså under anvendelse av militær politimyndighet. Imidlertid nevner han at dette reglementet bygger på prinsippene om nødverge i strl. § 48, i tillegg til politiets våpeninstruks. Han fremholder i den anledning at «[k]onsekvensene av et vellykket anslag medfører [...] at man får en annen vurdering av verdien av visse materielle objekter, målt opp mot verdien av menneskeliv. Tar man et kampfly som eksempel, vil ødeleggelsen av en F-16 i ordinær fredstid representere et økonomisk tap opp mot noen hundre millioner kroner. Dette er et tap som staten kan bære. Men i en krisesituasjon får man i tillegg til den økonomiske verdien en militær verdi, i den forstand at dersom det ødelagte flyet ikke lar seg erstatte av et annet før det blir behov for det til å avverge et fiendtlig angrep, kan det totale tap for landet bli vesentlig større, enten man regner i økonomiske verdier eller militære og politiske konsekvenser av et eventuelt fiendtlig angrep som det ikke lot seg gjøre å slå tilbake fordi viktige våpensystemer ikke var operative.» (Dahl, 2003, s. 312). Dahl anser dermed at terskelen for å lovlig anvende potensiell dødelig makt til vern av slike goder synker i tråd med at sikkerhetssituasjonen i samfunnet tilspisser seg, eksempelvis under en sikkerhetspolitisk krise. Isolert sett synes dette resonnementet å ha gode grunner for seg og så langt jeg kan se har ikke teorien tatt til motmæle.
39. Det fremgår på s. 4 at «[m]anualen har til hensikt å angi norsk syn på hvordan reglene skal anvendes [...] I enkelte tilfeller kan det gis ordre og retningslinjer som er mer restriktive enn det som er beskrevet i manualen.» Forsvarssjefen er utgiver for manualen og det må kunne legges til grunn at han også gir ordre om at soldater og befal skal opptre i tråd med den slik at eventuelle brudd i alle fall kan rammes av Militær Straffelov 22.05.1902 nr. 13 § 77, 1. ledd. I den grad overtredelsen også utgjør et brudd på krigens folkerett, vil mil.strl. § 108 eller krigsforbryterbestemmelsene i strl. 2005 kap. 16 komme i betraktning.
40. Forsvarssjefen (2013). *Manual i krigens folkerett*. Oslo, s. 281, pkt. 14.52 (forfatterens kursivering). Manualen fremhever imidlertid på *ibid.* også at «[f]orskjellen på å forsvare personer og eiendom følger av vilkåret om at maktbruken må stå i forhold til hva slags interesser som krenkes.»

vis finne sted i samme grad som for forsvar av personer. Siden det ved vern av liv neppe vil finne sted en begrensning i den eksisterende adgangen etter nødverge til å ta liv, forutsettes det at potensiell dødelig makt i slike situasjoner også kan brukes til forsvar av eiendom og lignende.

Synspunktet synes videreført i utkastet til Lov om Forsvarets ansvar for å avverge luftbårne terroranslag og Forsvarets bistand til politiet.⁴¹ Etter at loven eventuelt er vedtatt og trådt i kraft vil det riktignok være naturlig å anse dette som en form for utøvelse av politimyndighet snarere enn som nødverge. Imidlertid gir den foreslåtte lovfestingen inntrykk av å være en kodifisering av eksisterende praksis.⁴² Denne praksisen må i så fall være hjemlet i nødrett og nødverge, siden hjemmelen for maktbruk i folkerettens regler om suverenitetshevdelse bare omfatter slike luftbårne anslag som også kan anses som væpnede angrep. Dermed er det hensiktsmessig å behandle denne formen for maktbruk som nødrett og nødverge.

I høringsnotatets definisjon i § 3, 2. ledd av «luftbårne terroranslag» omfattes da også enkelte handlinger som kan forventes kun å forårsake «store materielle ødeleggelser». Av forslaget § 4, 2. ledd skal Forsvaret til avvergelse av slike terroranslag «ikke ta i bruk sterkere midler enn nødvendig for å avverge luftbårne terroranslag. De midler som anvendes må være nødvendige og stå i forhold til situasjonens alvor, handlingens formål og omstendighetene for øvrig». Den nærmere reguleringen av denne maktanvendelsen er sikkerhetsgradert og omtales ikke i notatet.⁴³

Lovutkastet begrenser dermed maktbruken ved hjelp av nødvendighets- og forholdsmessighetshensyn. Da det vel er få andre virkemidler enn nedskyting som kan forhindre et luftfartøy under kontroll av dedikerte gjerningspersoner fra å ramme et mål på bakken, vil nok nødvendighetskriteriet ofte være innfridd. Forholdsmessighetskriteriet vil riktignok kunne ta høyde for de særlige hensyn som gjør seg gjeldende hvor det antas at det kun vil inntreffe skade på eiendom og lignende, men bestemmelsenes utforming gir likevel *inntrykk* av at bruk av makt med potensielt dødelig utfall i ytterste konsekvens også kan anvendes i forbindelse med luftbårne terroranslag som kun medfører «store materielle ødeleggelser».⁴⁴ I den grad det befinner seg personer om bord som ikke deltar i det påtenkte terroranslaget, eventuelt på bakken hvor flydelene etter en nedskyting vil havne, må en eventuell nedskyting i så fall innfri vilkårene for nødrett.

41. Forsvarsdepartementet, Høringsnotat om lov om Forsvarets ansvar for å avverge luftbårne terroranslag og Forsvarets bistand til politiet, 11.07.2013.

42. Ibid. s. 4 hvor det fremgår at «Forsvaret har i dag ansvaret for å avverge slike terroranslag». Se også ibid. s. 10.

43. Ibid. s. 11 og 20.

44. Det må imidlertid påpekes at lovutkastets § 2 uttrykkelig åpner for en folkerettslig sensur av dette konseptet. Bestemmelsen har denne foreslåtte ordlyd: «Lovens første del gjelder med de begrensninger som følger av folkeretten.»

En noenlunde lignende tysk lovregulering fra 2005 som åpnet for bruk av potensiell dødelig makt kun hvor flyet var ment brukt mot *menneskelige* mål – typisk på bakken – ble imidlertid ansett som forfatningsstridig.⁴⁵ Den tyske forbundsforfatningsdomstolen fant riktignok i sin dom av 15.02.2006 at det var tillatt å bruke slik makt dersom det kun befant seg kaprere ombord på flyet, eller dette var førerløst, og den gjaldt fare for liv på bakken.⁴⁶ Derimot fant domstolen at den tyske grunnloven ikke tillater å ta livet til besetningsmedlemmer og passasjerer som ikke deltar i kapringen, for å skulle verne om menneskeliv på bakken.⁴⁷ Domstolen vurderte ikke de aktuelle reglene i forhold til tysk strafferett, men snarere i forhold til tysk statsrett. Dersom en likevel sammenligner med norsk strafferett, medførte loven få utfordringer i forhold til denne artikkelens tema siden det der dreide seg om å ta angriperens liv til vern av offerets liv. Når det derimot gjelder nødrettsvurderingen, åpner nok vår strafferett – i alle fall tradisjonelt sett – for å kunne ta liv for å bevare andres liv i større grad enn det tysk statsrett synes å gjøre.⁴⁸

Høyesterett synes ikke å ha behandlet spørsmålet om potensiell dødelig makt kan anvendes til vern om annet enn liv og helse. Agder lagmannsrett har imidlertid påpekt at «[d]et er ikke adgang til å utsette angriperen for livsfare til forsvær av *begrensede* formuesverdier».⁴⁹ I den grad lagmannsretten anså at slik makt aldri kan brukes til vern av annet enn liv og helse, er det vel grunn til å anta at den også ville ha sagt dette uttrykkelig. Henvisningen til begrensede verdier åpner dermed for at slik maktbruk kan være tillatelig hvor formuesverdiene er mer verdifulle enn tilfellet var her (en bil), skjønt saken ble ikke avgjort under hensyntaken til dette momentet. Derimot ble det sentralt om kjøringen med den stjalne motorvognen utgjorde et angrep på tiltaltes far, altså et spørsmål om fare for liv eller helse. Bemerkningen er således et *obiter dictum*, i tillegg til at den fremgår av underrettspraksis. I fravær av føringer fra Høyesterett eller underrettene for øvrig som eksplisitt tar for seg anledningen til å ta liv for vern av annet enn liv og helse, er saken likevel av betydning.

Teoriens tradisjonelle linje synes dermed å ha levd i beste velgående frem til den nære fortid, vel med den modifikasjon at situasjonen måtte være mer alvorlig for at maktbruken skulle unngå å bli ubetinget utilbørlig enn tilfellet er i eksemplene til *Hagerup*, *Skeie* og *Bratholm*.

45. Luftsicherheitsgesetz av 11.01.2005, § 14, 3. ledd.

46. Luftsicherheitsgesetz, Bundesverfassungsgericht, saksnr. 1 BvR 357/05, senatsdom 15.02.2006, avs. 138–152.

47. *Ibid.*, avs. 120–137.

48. Se eksempelvis Bratholm, 1980, s. 163–164 og 184, og NOU 1983: 57 Straffelovgivning under omforming: Straffelovkommisjonens delutredning I, s. 137. Som nevnt anvendte Forbundsforfatningsdomstolen ikke tysk strafferett i sine overveielser, og henviser eksplisitt til dette i avs. 128. Det er dermed ikke gitt at tysk strafferett har en mer innskrenket forståelse på dette punktet enn hva tilfellet er i norsk rett.

49. LA-2005-21956 (Frolandsaken) s. 4 av utskriften fra Lovdata (kursivering av forfatteren).

3.2.2 Politimyndighet

Det kan skilles mellom to hovedtyper av politimyndighet: militær og sivil.⁵⁰ I det følgende behandles disse separat, og særlig innen sivil politimyndighet finnes det betydelig variasjon. Dette illustrerer godt rettens fragmentering på også dette området.

3.2.2.1 Militær politimyndighet

Militær politimyndighet er regulert i lov av 20.05.1988 nr. 33 om politimyndighet i det militære forsvar. I medhold av lovens § 7 fremgår den uttrykkelige reguleringen av maktutøvelsen for slikt personell av forskrift om utøvelse av politimyndighet i det militære forsvar av 26.11.1992 nummer 1299, punkt 2, annet ledd. Herav følger det at

[m]aktbruk skal alltid begrenses til det som er nødvendig for formålet, og gjennomføres så skånsomt som mulig. Adgangen til bruk av våpen i fredstid reguleres av Forsvarssjefen i egen instruks.⁵¹

Det er uheldig at den nærmere reguleringen av maktbruk ikke er tatt med uttrykkelig i lovteksten, men istedenfor er blitt henvist til forskriftsnivå. Særlig så siden forskriften i stor grad nøyer seg med en henvisning til regelverk unnatt offentligheten.⁵²

I tillegg til den maktutøvelse som kan hjemles i militær politimyndighet, vil dette personellet – på samme vis som den jevne borger – kunne unngå straffansvar for maktbruk etter nødvergebestemmelsen i straffeloven. Slik nødverge når imidlertid neppe lenger enn tilfellet er med andre personer som utøver nødverge. Riktignok kan det hevdes at den som har en tjenesteplikt å utføre, bør være tilbakeholden med å trekke seg ut av en situasjon hvis vedkommende utsettes for et ulovlig angrep, og at denne også bør tilkomme en større grad av nødverge enn tilfellet er med den vanlige borger. Likevel synes ikke rettsprak-

50. For nærmere om militær politimyndighet, se Frostad, M. (2008). Militær politimyndighet. *Tidsskrift for strafferett*, 8/3, s. 258–289.

51. Av pkt. 2, første ledd fremgår for øvrig følgende: «Militær politimyndighet gir militært befal, militærpoliti og militære vakter rett til å gripe inn for å opprettholde den alminnelige ro og orden på militært område eller i umiddelbar nærhet av det, håndheve adgangsforbud overfor uvedkommende samt gripe inn mot tyveri og andre åpenbare straffbare handlinger. Ut over dette har de samme rett som enhver borger etter straffeprosesslovens §§ 176 og 206 til å foreta pågrep og ta beslag når den mistenkte treffes eller, forfølges på fersk gjerning eller ferske spor.»

52. Som det vil fremgå senere, er dette uheldig siden reguleringen av våpenmakt for militære vakter i fredstid ikke kan åpne for mer enn hva EMK tillater, og da det er viktig med stor grad av klarhet rundt grensene for nettopp bemyndigelser til å anvende maktmidler, bør det også gis en noe mer omfattende beskrivelse av de sentrale begrensningene i maktbruken. Tilsvarende gjelder for så vidt også for pl. § 6, 4. ledd vedrørende sivil politimyndighet. Da det må antas at Norge ikke ønsker å bryte EMK, kan det vanskelig tenkes at dette skulle være problematisk med tanke på hensyn som rikets sikkerhet o.l. Den nærmere omsetning av disse prinsipper mm. i praksis kan imidlertid fremgå av instruks som ikke er i allmenn sirkulasjon.

sis om sivilt politis adgang til å benytte nødverge å åpne for mer fleksibilitet enn tilfelle er hvor en vanlig borger utøver nødverge,⁵³ og det er liten grunn til å anta at de som utøver militær politimyndighet skal tilkomme en videre grad av nødverge enn tilfellet er med sivilt politi.

I de tilfeller hvor militært personell bistår politiet etter bistandsinstruksen,⁵⁴ underlegges de også sivilt politi. Deres myndighet til å utøve makt følger da av den begrensede sivile politimyndigheten som de tilkommer.⁵⁵

3.2.2.2 Sivil politimyndighet

For de tilfellene hvor vedkommende utøver sivil politimyndighet og har hjemmel for inngrep i en lovbestemmelse, følger hjemmelen for bruk av makt *som regel* av politiloven § 6, fjerde ledd⁵⁶ og politiinstruksen § 3-2. Et annet eksempel på hjemmel for bruk av makt er skipssikkerhetsloven⁵⁷ § 40 med nærmere regulering i skipssikkerhetsforskriften §§ 17-24.⁵⁸ Sistnevnte eksempel er valgt på bakgrunn av aktualiteten ved væpnede vakter til sjøs.

3.2.2.2.1 Skipssikkerhetsloven med forskrift

Fra gammelt av har mange skip i alle fall tidvis befunnet seg langt fra nærmeste politisære representant for flaggstaten. Følgelig har det vært behov for at skipsmannskapet kunne utøve politimyndighet. Denne ordningen er videreført i lov av 16.02.2007 nr. 9 om skipssikkerhet, og reguleringen i §§ 39 og 40 er dels en videreføring av den tidligere rettstilstanden og dels en tilpasning av rettstilstanden til den foreliggende piratrusselen utenfor Somalia. Reguleringen skulle evalueres etter ett år, og evalueringen bidro til at ordningen ble gjort varig da den øyensynlig hadde medført en nedgang i piratangrep på norske fartøy i dette farvannet.⁵⁹

53. For mer om nødverge og sivilt politi, se pkt. 3.2.2.2.2.

54. Instruks om Forsvarets bistand til politiet 22.06.2012 § 6, første og annet ledd hvor det fremgår at «[d]en politimester som anmoder Forsvaret om bistand har overordnet ledelse av operasjonen. Vedkommende politimester skal påse at midler som tas i bruk under operasjonen ikke overskrider rettslige og andre grenser satt for politiets virksomhet. Regelverk om utøvelse av politimyndighet, herunder politiets våpeninstruks, gjelder så langt de passer for militært personell som bistår politiet. Politimesteren gir i tillegg nødvendige retningslinjer og tildeler begrenset politimyndighet når det anses påkrevet.»

55. Dette på tross av at forskrift om utøvelse av politimyndighet i det militære forsvar 26.11.1992 nr. 1299, pkt. 9 indikerer at det militære personellet her anvender sin militære politimyndighet.

56. Rt. 2007 s. 1172, pkt. 23, hvor det fremgår i 1. punktum at «[b]estemmelsens fjerde ledd inneholder hjemmelen for politiets bruk av makt». I samme retning, se Myhrer-utvalget, s. 113. For mer om denne bestemmelsen, se Auglend, R.L., Mæland, H.J. & Røsandhaug, K. (2004) *Politirett* (2. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk, s. 426 ff., og Fredriksen, S. & Spurkland, K. (2014). *Ordensjuss*. Oslo: Gyldendal juridisk, s. 232–235. Straffansvar kan dessuten unngås som følge av strl. § 48. Se herom Rt. 2007 s. 1172 og Rt. 2008 s. 696.

57. Lov 16.02.2007 nr. 9 om skipssikkerhet.

58. Forskrift 22.06.2004 nr. 972 om sikkerhet, pirat- og terrorberedskapstiltak og bruk av maktmidler om bord på skip og flyttbare boreinnretninger.

59. Barstad, S.: Regjeringen vil videreføre omstridt bevæpning på norske skip, *Aftenposten*, 05.02.2013, s. 3.

Skipssikkerhetsloven § 40, 1. ledd åpner således for bevæpning når det er «nødvendig» for å motvirke «terrorhandlinger, piratvirksomhet, blindpassasjerer og andre ulovlige handlinger».⁶⁰ I forarbeidene fremgår det herom at «[m]akten må selvsagt bare brukes når det er nødvendig, forsvarlig og forholdsmessig, men de forholdsvis strenge krav til interesseovervekt som følger av nødvergebestemmelsen må nødvendigvis ikke være oppfylt».⁶¹ Med andre ord utgjør ikke nødvergeretten ytterrammen for denne maktbruken. Enn videre vil det «være rom for betydelig skjønn fra skipets side dersom man står overfor en uklar og tilsynelatende prekær situasjon. Samtidig må bruken av tiltak og maktmidler avstemmes mot alvorligheten av den situasjonen man står overfor».⁶²

Utenfor situasjonene som vist til i § 40, 1. ledd kan «forholdsmessige» tiltak og maktmidler foretas hvor dette er «nødvendig for å opprettholde ro og orden om bord». Herom fremholder forarbeidene at siden «de forhold som omfattes av annet ledd normalt vil være mindre dramatiske enn etter første ledd, vil vurderingen av begrepet «nødvendig» og forholdsmessighetsprinsippet kunne få et noe annet preg».⁶³

Av skipssikkerhetsforskriften § 17, 1. ledd fremgår det videre at folkeretten setter grenser for bruken av maktmidler til å forhindre eller beskytte seg mot terrorhandlinger og piratvirksomhet. Henvisningen til folkeretten i § 17, 1. ledd er generell og dermed omfattes også eventuelle begrensninger som ikke er av menneskerettslig art. Bestemmelsens 2. ledd presiserer vurderingstemaet nærmere ved at «[m]aktmidler kan bare anvendes mot en trussel som er direkte, umiddelbar, betydelig og på annen måte unngåelig. Bruk av maktmidler skal så langt som mulig unngås, og der dette er nødvendig skal det stå i rimelig forhold til trusselens omfang og forholdene for øvrig». For skytevåpen bestemmer skipssikkerhetsforskriften § 24, 4. ledd at «[a]vfyring av rettet skudd med hensikt å uskadeliggjøre noen må bare skje som siste utvei og etter at andre lempeligere midler forgjeves har vært forsøkt, eller i situasjoner hvor alternative midler åpenbart ikke vil føre frem.»

Sammenfatningsvis må maktbruken være nødvendig, forholdsmessig og forsvarlig. Det finnes imidlertid ingen nærmere sonndring av hva som i ytterste konsekvens kan vernes ved hjelp av potensiell dødelig makt. Det er likevel verdt å merke seg skipssikkerhetsforskriftens uttrykkelige henvisning til folkeretten som skranke for maktanvendelsen.

3.2.2.2.2 Politiloven

Den mest sentrale hjemmelen for bruk av maktmidler under utøvelse av sivil politimyndighet fremgår av politiloven med tilhørende forskriftsverk.⁶⁴

Utover en henvisning til politiets våpeninstruks slik den forelå etter revisjonen 01.08.1989, samt angivelsen av vilkårene nødvendighet og forholdsmessighet,

60. Handlinger nevnt i § 39, 1. ledd som § 40, 1. ledd viser til.

61. Ot.prp. nr. 87 (2005–2006) Skipssikkerhet (skipssikkerhetsloven), s. 124.

62. Ibid., s. 125.

63. Ibid., s. 125.

gir ikke forarbeidene til politiloven nevneverdig veiledning for rekkevidden av politiets rett til å anvende væpnet makt.⁶⁵ Riktignok vises det et sted til at maktbruken må være «klart nødvendig og forsvarlig»,⁶⁶ og det kan hende at henvisningen til «klart» er ment å skulle skjerpe kravene til bruk av maktmidler, skjønt dette gjenspeiles i så fall ikke i ordlyden til pl. § 6, fjerde ledd hvor det kun fremgår at «[p]olitiet kan anvende makt under tjenesteutførelsen i den utstrekning det er nødvendig og forsvarlig».⁶⁷ Imidlertid anvendes ordet «klart» i politiinstruksen § 3-2, første ledd, første punktum, hvor det bl.a. heter at «[p]olitiet kan benytte makt under iverksettelse og gjennomføring av en tjenestehandling når dette [...] finnes klart nødvendig og forsvarlig i betraktning av situasjonens alvor, følgene for den maktanvendelsen rettes mot og forholdene for øvrig».

Når det gjelder forholdet mellom pl. § 6 og strl. § 48, fremholder Høyesterett i 2007 at

[u]ttrykket «ubetinget utilbørlig» har karakter av rettslig standard hvis innhold vil kunne variere over tid, avhengig av samfunnsutviklingen og det til enhver tid rådende syn på hva som er akseptabel politimessig opptreden. Når man skal ta stilling til straffbarheten av politiets handlinger, må de prinsipper for politiets tjenesteutøvelse som vi finner i politiloven § 6 annet ledd, politiinstruksen og annet regelverk derfor komme sentralt inn i vurderingen. I denne forbindelse er det dessuten et poeng at politiloven § 6 også får direkte anvendelse ved pågripelser, jf. lovens § 2. Hva som er nødvendig og tilbørlig maktutøvelse, må altså vurderes i lys av politilovens krav til forholdsmessighet i maktbruken og til kravet om å anvende det minst inngripende maktmiddel.⁶⁸

Likevel påpeker Høyesterett at strl. § 48, 3. ledd åpner for en noe videre ramme for lovlig maktutøvelse enn det som følger av pl. § 6.⁶⁹ Dermed vil straffrihet kunne inntre selv om vedkommende tjenestemann utøver maktbruk som ikke er «forsvarlig», så fremt det foreligger en nødvergesituasjon og maktanvendel-

64. Her ses det således ikke hen til øvrige lovreguleringer av begrenset politimyndighet som lov 11.06.1993 nr. 100 om anlegg og drift av jernbane, herunder sporvei, tunnelbane og forstadsbane m.m. § 7a. Dette bl.a. da det er lite tenkelig med bruk av væpnet makt i forbindelse med vern av annet enn liv og helse under utøvelse av denne myndigheten. Tilsvarende behandles ikke fartøyssjefens myndighet etter lov 11.06.1993 nr. 101 om luftfart § 6-4 til å bruke forsvarlig makt når det er nødvendig av hensyn til fartøyetts sikkerhet eller for å beskytte person eller eiendom ombord eller for å opprettholde orden og lydighet om bord. I tillegg kan nevnes kystvaktens adgang etter lov 13.06.1997 nr. 42 om kystvakten § 27, 1. ledd til å anvende straffeprosessuelle tvangsmidler og andre fysiske inngrep så fremt dette er nødvendig og står i forhold til situasjonens alvor, tjenestehandlingens formål og omstendighetene for øvrig.

65. Se Ot.prp. nr. 22 (1994–1995) Om politiet (politiloven), s. 17–9.

66. *Ibid.*, s. 18.

67. For nærmere om forholdet mellom pl. § 6, 2. ledd og § 6, 4. ledd, se Fredriksen & Spurkland, 2014, s. 234–235.

68. Rt. 2007 s. 1172, avs. 34.

69. *Ibid.*, avs. 35.

sen er nødvendig og ikke «ubetinget utilbørlig».⁷⁰ Det synes for øvrig ikke som om Høyesterett her gir offentlige tjenestemenn en større adgang til å fri seg fra straffeansvar etter strl. § 48 enn tilfellet er med vanlige borgere.

Den nærmere reguleringen av maktbruk i form av skytevåpen følger av politiets våpeninstruks § 19, 2. ledd, jf. pl. § 29. Blant alternativene i § 19 er det særlig bokstavene (c) og (d) som blir relevante for denne artikkelens tema, da det her åpnes for å anvende skytevåpen også når det er påkrevd for å hindre vesentlig skade på utenlandsk eiendom, og når særlig viktige samfunnsinteresser er alvorlig truet.⁷¹ Dermed er det gitt en uttrykkelig regulering hvorved potensiell dødelig makt kan brukes til vern av annet enn liv og helse. Myhrer-utvalget, som vurderte behovet for revisjon av politiets våpeninstruks, foreslår på bakgrunn av EMK at adgangen til å anvende skytevåpen i bokstav (c) fjernes.⁷² Det er derimot noe mer uklart om utvalget anser adgangen til bruk av skytevåpen etter bokstav (d) som begrenset til varselskudd «for å spre en menneskemengde som utad opptrer som en enhet og som tilkjennegir at den planmessig og metodisk går inn for å rette vesentlig skade på viktige samfunnsinteresser»,⁷³ eller om det antar at det er adgang til å anvende rettede skudd etter dette alternativet.

Reguleringen av maktbruk etter nødvergeretten og politiets regler for maktanvendelse tilsier nok således at norsk rett – sett isolert fra våre folkerettslige forpliktelser⁷⁴ – anerkjenner bruk av dødelig makt i gitte situasjoner også til vern om gjenstander eller fast eiendom.

4. FOLKERETT

I hvilken grad tillater så folkeretten bruk av potensiell dødelig makt? De mest relevante bestemmelsene av betydning for Norge er her SP artikkel 6 og EMK artikkel 2, nummer 2.⁷⁵ Reguleringen er altså et utslag av retten til liv, snarere enn en egen menneskerett til selvforsvar.⁷⁶

70. Se også Rt. 2008 s. 696, avs. 24 og 36. For svensk rett, se Norée, A. (2004). *Polisers rätt att skjuta*. Stockholm: Norstedts Juridik, s. 33–4.

71. Alternativene avvergelse i bokstav (a) og pågripelse i bokstav (b) synes ikke nevneverdig relevante i forhold til artikkelens tema, selv om henvisningen til «rikets sikkerhet» i bokstav (b) kan åpne for maktbruk hvor det er behov for pågripelse ved fare for gjentakelse, men hvor ikke de tradisjonelle nødvergevilkårene i bokstav (a) er innfridde. I tillegg til våpeninstruksen foreligger det en «skyting pågår»-instruks som imidlertid er unntatt offentlighet og som dermed har et ukjent innhold, se Johansen, P.A. & Foss, A.B. Politiet snur – igjen: Instruksen gjaldt. *Aftenposten*, 22.10.2011, s. 6. For det syn at bokstav (a) og (b) «ligger godt innenfor den rammen for potensiell dødelig vold som følger av EMK art. 2, 2. ledd bokstav a og b», se Myhrer-utvalget, 2013, s. 112.

72. Myhrer-utvalget, 2013, s. 112–113.

73. Myhrer-utvalget, 2013, s. 112.

74. Folkerettslige forpliktelser er det imidlertid ofte naturlig å ta med i forbindelse med klargjøringen av den norske regelen, såkalt harmoniserende tolkning. Se herom Arnesen, F. & Stenvik, A. (2009). *Internasjonalisering og juridisk metode: Særlig om EØS-rettens betydning i norsk rett*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 74.

SP angir riktignok ikke uttrykkelig hvilke unntak som kan gjøres fra retten til liv, men nøyer seg med en henvisning til at «[n]o one shall be arbitrarily deprived of his life». ⁷⁷ I forbindelse med utarbeidelsen av SP ble det likevel foreslått en oppstilling av tilfeller hvor bruk av potensiell dødelig makt ville kunne være lovlig, men en slik oppstilling var uønsket siden den ikke kunne være uttømmende samtidig som den snarere fremhevet unntakene enn hovedregelen. ⁷⁸ Av de unntak som ble vurdert under forhandlingene, og som er av interesse her, kan særlig nevnes vern av eiendom, statsinteresser og ære. ⁷⁹ Begrepet vilkårlig ble ansett å rydde disse problemene av veien uten at det derved ble innført nye problem som skapte tilsvarende vanskeligheter, skjønt det synes ikke som om statene nødvendigvis hadde en klar og enstemmig forståelse av hva dette nye begrepet skulle bety. ⁸⁰ Her fremheves det likevel gjerne at vilkårligheten bedømmes ut fra de spesielle omstendighetene i den enkelte sak slik at *in abstracto* oppstillinger av hva som er vilkårlig, i liten grad gir veiledning. ⁸¹

Menneskerettighetskomiteen har heller ikke gitt nevneverdig klargjøring for det som er denne artikkelens tema. ⁸² Enkelte soft-law-dokumenter fra FN synes derimot å forbeholde politiets bruk av skytevåpen til situasjoner hvor dette er påkrevd for å unngå at noen andre enn gjerningsmannen havner i livsfare. ⁸³ Enkelte fremhever at forbudet mot vilkårlig livsberøvelse under SP må forstås slik at livsberøvelse som er i tråd med unntakene i EMK artikkel 2, også vil anses som uvilkårlig under SP. ⁸⁴ Til sammenligning fremheves det om private vakters bruk av våpenmakt i pkt. 18 (a) og 43 (a) av The Montreux document on pertinent international legal obligations and good practices for States related to the operations of private military and security companies during armed conflict, ⁸⁵ at disse kan bruke «force and firearms only when necessary in self-defence or defence of third persons». Til-

75. Det kan for øvrig virke som om et generelt folkerettslig prinsipp tillater bruk av slike maktmidler hvor det foreligger fare for liv, så fremt dette er rimelig påkrevd under de rådende forhold. Se herom Murdoch, A. (2011). Recent legal issues and problems relating to acts of piracy off Somalia. I Symmons, C.R. (red.). *Selected contemporary issues in the law of the sea*. Leiden: Martinus Nijhof, s. 139–168, s. 148 med videre henvisninger til havrettslige kilder. Ved at det ikke sies noe her om tilfellet hvor liv potensielt ofres til vern av andre verdier enn liv, må det vel presumeres at forfatteren anser dette for uhjemlet maktbruk.

76. Cerone, J. (2006). Is there a human right of self-defense? *Journal of Law, Economics and Policy*. 2/2, s. 319–329.

77. Human Rights Committee sine General Comments nr. 6 (1982) og nr. 14 (1984) vedrørende art. 6 gir liten veiledning.

78. Ramcharan, B.G. (1985) The drafting history of article 6 of the international covenant on civil and political rights», i Ramcharan, B.G. (red.). *The right to life in international law*. Dordrecht Martinus Nijhoff Publishers, s. 42–56, s. 43 og 52 med videre henvisninger), og Boyle, C.K. (1985). The concept of arbitrary deprivation of life. I Ramcharan, B.G. (red.). *The right to life in international law*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, s. 221–244, s. 227–228 med videre henvisninger,

79. Ramcharan, 1985, s. 43. Se også Boyle, 1985, s. 228–231 med videre henvisninger.

80. Boyle, 1985, s. 225–6.

81. Nowak, M. (2005). *U.N. covenant on civil and political rights: CCPR commentary* (2. utg.). Kehl: N.P. Engel, s. 129.

82. *Ibid.*, s. 127–31, og Möller, J.T. & de Zayaz, A. (2009). *United Nations Human Rights Committee case law 1977–2008: A Handbook*. Kehl am Rhein: N.P.Engel Publishers, s. 146. Enkelte finner at begrepet «vilkårlig» er gitt samme rekkevidde som EMK art. 2, se Wicks, 2010, s. 140.

svarende er bruk av makt undergitt strenge begrensinger i et annet soft-law-dokument som de sveitsiske myndighetene også har spilt en stor rolle ved utarbeidelsen av: International code of conduct for private security service providers⁸⁶ pkt. 31: «Signatory Companies will require that their Personnel not use firearms against persons except in self-defence or defence of others against the imminent threat of death or serious injury, or to prevent the perpetration of a particularly serious crime involving grave threat to life.» Disse dokumentene er ikke rettslig bindende i seg selv, men kan ha bevisverdi for internasjonal sedvanerett.

Av EMK artikkel 2 fremgår det derimot klarere når berøvelse av liv ikke bryter med retten til liv. Foruten omtalen i artikkel 2 nummer 1 av avretting som følge av idømt dødsstraff,⁸⁷ åpner artikkel 2, nummer 2 også for at

[d]eprivation of life shall not be regarded as inflicted in contravention of this Article when it results from the use of force which is no more than absolutely necessary:

- (a) in defence of any person from unlawful violence;
- (b) in order to effect a lawful arrest or to prevent the escape of a person lawfully detained;
- (c) in action lawfully taken for the purpose of quelling a riot or insurrection.⁸⁸

-
83. Code of Conduct for Law Enforcement Officials, res. nr. 34/169 av 17.12.1979 fra FNs Generalforsamling, art. 3, kommentarfeltet, bokstav (c), hvor dette riktignok angis med forbeholdet «[i]n general», og Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, vedtatt av den 8. United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders som ble arrangert på Kuba i tidsrommet 27.08.1990 til 07.09.1990, avs. 9 og 16. Disse dokumentene anses som autoritative gjengivelser av gjeldende rett. Se herom Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, FN-dokument nr. A/HRC/26/36 av 01.04.2014, s. 8. Spesialrapportøren fremholder at liv bare kan tas til vern av liv eller for å unngå alvorlig helseskade, som eksempelvis ved seksuelt samkvem hvor vold er brukt ved gjennomføringen. Se Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, FN-dokument nr. A/HRC/26/36 av 01.04.2014, s. 10–12. Mindre nyttig synes derimot det antatt mest relevante soft-law-dokumentet fra Council of Europe å være; Council of Europe – Committee of Ministers, The European Code of Police Ethics, rekommendasjon Rec (2001)10, avs. 29 og 37 med tilhørende kommentarer.
84. Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, FN-dokument nr. A/HRC/17/28 av 23.05.2011, s. 10 med videre henvisninger. Herunder anses bruk av potensielt dødelig makt til vern av eiendom og for spredning av ulovlige demonstrasjoner som vilkårlig; *ibid.*, s. 12 og 21.
85. International Committee of the Red Cross og det sveitsiske Federal Department of Foreign Affairs, *Montreux Document On pertinent international legal obligations and good practices for States related to the operations of private military and security companies during armed conflict*, Genève 2009.
86. Det sveitsiske Federal Department of Foreign Affairs, *International code of conduct for private security service providers*, Genève 2010.
87. Som ikke er særlig praktisk som følge av protokollene 6 og 13 til EMK. Se også *Al-Saadoon og Mufdhi mot Det forente kongerike*, saksnr. 61498/08, storkammerdom 02.03.2010, avs. 120.
88. Bestemmelsen fordrer også at det er snakk om forsettlig berøvelse av liv («intentionally»), men dette er blitt utlagt av EMD til også å omfatte høyrisiko-aktiviteter hvor dette kan bli et uønsket utfall, se *McCann m.fl. mot Det forente kongerike*, saksnr. 17/1994/464/545, storkammer dom 05.09.1995, avs. 148.

Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMD) anser EMK artikkel 2 som en av avtalens mest fundamentale bestemmelser og unntakene i bestemmelsen skal tolkes strengt.⁸⁹

Nødverge reguleres her av bokstav (a) som kun gjelder til vern av «any person».⁹⁰ I Giuliani og Gaggio-saken, som riktignok gjaldt antatt livsfare for en politimann,⁹¹ påpekte EMD at politimannen som skjøt den aktuelle demonstranten, «acted in honest belief that his own life *and physical integrity*, and those of his colleagues, were in danger ...».⁹² Både liv og alvorlig helseskade må nok anses som omfattet. Bruken av potensiell dødelig makt under bokstav (b) og (c) er videre så snevert utlagt av domstolen at de knappst åpner for bruk av potensiell dødelig makt utover rammene for bokstav (a),⁹³ selv om ordlyden indikerer at de står på selvstendige ben. I de øvrige to situasjonene vil dessuten målet ofte kunne nås ved andre virkemidler enn slike som kan medføre dødelig utfall.⁹⁴ Myhrer-utvalget legger for øvrig til grunn at potensielt dødelig vold også kan anvendes etter disse bokstavens ordlyd.⁹⁵

Av forarbeidene til EMK fremgår det at ett ytterligere alternativ faktisk ble vurdert.⁹⁶ Dette gjaldt bruk av makt for å forhindre at noen tar seg inn på et klart angitt område med adgangsbegrensning som følge av rikets sikkerhet.⁹⁷ Forslaget til det som ble artikkel 2 ble fremsatt av Storbritannia og i det britiske forslaget fremgikk da også det ovennevnte alternativet.⁹⁸ Imidlertid bortfalt

89. *McCann og andre mot Det forente kongerike*, saksnr. 17/1994/464/545, storkammerdom 27.09.1995, avs. 147

90. En slik rett til å ta liv inntre imidlertid ikke like selvfølgelig hvor også uskyldige tredjepersoner pådrar seg risiko for alvorlig helseskade eller død som følge av selvforsvarshandlingen (nødrett). Det klassiske eksempelet er nedskyting av et kapret passasjerfly for å hindre at dette anvendes som et våpen. Se herom Wicks, 2010, s. 155–159. EMD synes å sympatisere med den tidligere omtalte tyske forbundsforfatningsdomstolens avgjørelse i saken om tysk lovgivning som muliggjorde slik nedskyting, se *Finogenov m.fl. mot Russland*, saksnr. 18299/03 og 27311/03, kammerdom 20.12.2011, avs. 231–232.

91. *Giuliani og Gaggio mot Italia*, saksnr. 23458/02, Storkammerdom 24.03.2011, avs. 191.

92. *Ibid.*, avs. 189 (kursivering ved forfatteren).

93. Leverick, 2006, s. 182–3; Harris, D., O'Boyle, M., Bates, E. & Buckley, C. (2014). *Harris, O'Boyle and Warbrick: Law of the European convention on human rights* (3. utg.). Oxford: Oxford University Press, s. 231–232 (ift. arrestalternativet); Wicks, 2010, s. 139, 143 fn. 188, og 245, og Aall, J. (2011). *Rettsstat og menneskerettigheter* (3. utg.). Bergen: Fagbokforlaget, s. 156. Sammenlign her med Kelly mot Det forente kongerike, saksnr. 1759/09, kommisjonsavgjørelse av 13.01.1993, som er noe friere med å godta bruk av potensielt dødelig makt for å gjennomføre arrestasjon. Dette er i tråd med det syn som C. K. Boyle fremsatte i 1985, se Boyle, 1985, s. 240–241.

94. For tilsvarende syn, se Aall, 2011, s. 156.

95. Myhrer-utvalget, 2013, s. 112 og 230.

96. Ramcharan, 1985, s. 59–60, og Wicks, 2010, s. 43.

97. «[F]or prohibiting entry to a clearly defined place to which access is forbidden on grounds of national security», se Council of Europe (1976). *Collected edition of the «Travaux préparatoires» of the European Convention on Human Rights*, Vol. 3, Leiden: Martinus Nijhoff, s. 186, 282 (med en mindre ordlydsending i forhold til formuleringen brukt på s. 186) og 312–314, og Council of Europe (1977). *Collected edition of the «Travaux préparatoires» of the European Convention on Human Rights*, Vol. 4, Leiden: Martinus Nijhoff, s. 58.

98. Council of Europe, 1976, s. 186.

alternativet under forhandlingene i 1950 uten at forarbeidene gir nevneverdig informasjon om begrunnelsen for dette.⁹⁹ Det kan følgelig ikke utelukkes at alternativet falt bort som følge av at det ble ansett som konsumert av de øvrige alternativene, men en slik innfortolkning passer likevel dårlig med den ordlyden som er valgt for disse alternativene.¹⁰⁰ Derrest kommer som nevnt at unntakene fra retten til liv skal utlegges restriktivt. Selv om EMK åpner for at nye stater kan tiltre avtalen, noe som i seg selv *kan* medføre at betydningen av de opprinnelige forarbeidene reduseres noe,¹⁰¹ bør man likevel være tilbakeholden med å innfortolke denne muligheten i artikkel 2, og bruk av potensiell dødelig makt for vern av gjenstander og eiendom synes dermed å være i strid med denne bestemmelsen.¹⁰²

Dette er vel også bakgrunnen for at det så langt denne forfatteren kjenner til ikke foreligger noen praksis fra den tidligere europeiske menneskerettighetskommisjonen eller EMD om bruk av potensiell dødelig makt til vern av annet enn liv og helse. Det nærmeste EMD synes å ha kommet til å behandle artikkelens tema er Ramsahai-saken, hvor det ble hevdet at en person var blitt skutt av politiet etter at han hadde stjålet en scooter.¹⁰³ EMD anså derimot at vedkommende ble skutt i forbindelse med at han pekte et skytevåpen mot politiet,¹⁰⁴ så domstolen trengte derfor ikke å ta stilling til spørsmålet om bruk av dødelig makt til vern av annet enn liv og helse. EMDs generelle omtale av unntakene tyder imidlertid på at ytterligere – i så fall domstolsskapte – unntak synes lite trolig. Eksempelvis sies det i Putintseva mot Russland at «[a]ny use of force must be no more than «absolutely necessary» for the achievement of *one or more* of the purposes set out in sub-paragraphs (a) to (c)»,¹⁰⁵ mens domstolen uttaler i Finogenov m.fl. mot Russland at «[t]he Court reiterates that the use of force may *only* be justified on one of the grounds listed in Article 2 § 2 of the Convention, ...».¹⁰⁶

Her kan det riktignok hevdes at EMD tilsynelatende aksepterer bruk av potensiell dødelig makt i pågripelsestilfeller dersom vedkommende har begått en voldshandling («violent offence»), også uavhengig av om han fortsatt utgjør en trussel mot liv og helse. En slik slutning vil måtte bero på EMDs vedvarende

99. Council of Europe, 1977, s. 58 (hvor unntaket fortsatt er med), 184, 218 og 274 (hvor unntaket derimot ikke lenger fremgår). Internettportalen til EMD har tilgjengeliggjort interne dokumenter vedrørende forarbeidene for EMK artikkel 1 og alle bestemmelsene i Section I, foruten art. 2 og 12, se http://www.echr.coe.int/Documents/Library_TravPrep_Table_ENG.pdf (sist åpnet 14.10.2014).

100. I samme retning, se Boyle, 1985, s. 237.

101. I samme retning, se Arnesen & Stenvik, 2009, s. 31.

102. Harris, O'Boyle, Bates & Buckley, 2014, s. 221, 227 og 229. Myrher-utvalget legger på s. 226 også til grunn at potensiell dødelig vold ikke kan anvendes for å avverge rene formuskrenkelser.

103. Ramsahai mot Nederland, saksnr. 52391/99, storkammerdom av 15.05.2007, avs. 273–289.

104. Ibid., avs. 273–279.

105. Putintseva mot Russland, saksnr. 33498/04, kammerdom av 10.05.2012, avs. 43 (kursivering av forfatteren).

106. Finogenov m.fl. mot Russland, saksnr. 18299/03 og 27311/03, kammerdom av 20.12.2011, avs. 217 (kursivering av forfatteren).

bruk av formuleringer av typen «[t]he Court considers that in principle there can be no such necessity where it is known that the fleeing person poses no threat to life or limb and is not suspected of having committed a violent offence, even if failure to use lethal force may result in the opportunity to arrest the fugitive being lost.»¹⁰⁷ Bindeordet «og» («and») synes å fordre at begge variantene må foreligge før slik bemyndigelse vil kunne gis, men en slik setningskonstruksjon gir liten mening. Hvorfor skal det bety noe om vedkommende har begått en voldelig handling dersom det ikke er grunn til å anta at han vil gjenta dette? Poenget må vel her være hvorvidt det foreligger en begrunnet mistanke om fremtidig fare.¹⁰⁸ En slik rekonstruksjon av setningen kan lede enkelte til å lese den som om det heller hadde stått «eller» («or») på det aktuelle stedet. I så fall vil man tilsynelatende få en bemyndigelse til å bruke potensielt dødelig makt hvor den pågrepne har begått en voldelig handling, selv om vedkommende ikke lenger utgjør noen fare mot noens liv eller helse. En slik lesning av den nevnte setningen vil imidlertid stride mot kravet om at bruken av relevant makt skal være absolutt nødvendig – så fremt faren for fremtidige angrep på liv og helse ikke lenger består, er det jo heller ikke absolutt nødvendig å bruke potensiell dødelig makt for å pågripe vedkommende. Den antatt korrekte lese måten fordrer nok derfor i alle tilfelle en slik fremtidig fare, mens den tidligere begåtte voldelige handling kan være et moment av betydning for den fremtidsrettede vurderingen.

Selv om forpliktelsene etter EMK i noen grad fortolkes i lys av den særlige situasjonen som foreligger på tidspunktet for en påstått overtredelse, er det likevel begrensinger på hvor langt man kan gå i slik konkret anvendelse siden en kontekstuell tilnærming neppe kan tillates å sette ordlyden til side. Særlig betydning får det her at muligheten til å fravike statens forpliktelser etter EMK artikkel 15 ikke gjelder for artikkel 2.¹⁰⁹ Selv i saker hvor det nok må sies at det har foreligget en ikke-internasjonalt væpnet konflikt – eksempelvis i en del saker vedrørende Tsjetsjenia – har EMD vært tilbakeholden med eksplisitt å redusere menneskerettighetsvernet som følge av den vanskelige situasjonen som staten står ovenfor.¹¹⁰ Dette er særlig fremtredende hvor staten ikke eksplisitt har søkt å derogere fra sine forpliktelser under artikkel 15. På denne bakgrunn må det nok forventes at EMD vil være enda mer tilbakeholden med

107. Putintseva mot Russland, saksnr. 33498/04, kammerdom av 10.05.2012, avs. 44 og 69 (kursivering av forfatteren). Se for øvrig eksempelvis Nachova m.fl. mot Bulgaria, saksnr. 43577/98 og 433579/98, storkammerdom av 06.07.2005, avs. 103, 106 og 107; Karandja mot Bulgaria, saksnr. 69180/01, kammerdom av 07.10.2010, avs. 59 og 61; og Finogenov m.fl. mot Russland, saksnr. 18299/03 og 27311/03, kammerdom av 20.12.2011, avs. 220.

108. Se her Zwaak, L. (2006). Chapter 6: Right to life (Article 2). I van Dijk, P., van Hoof, F., van Rijn, A. & Zwaak, L. (red.). *Theory and practice of the European convention on human rights* (4. utg.). Antwerpen: Intersentia, s. 351–403, s. 395, og Wicks, 2010, s. 64.

109. Med unntak for retten til å ta liv etter internasjonal humanitær rett som ikke er anvendelig her.

110. Imidlertid er det blitt hevdet at domstolen i slike saker leser inn begrensinger fra krigens folkerett i menneskerettighetsvernet, se Orakhelashvili, A. (2008). The interaction between human rights and humanitarian law: Fragmentation, conflict, parallelism, or convergence? *European Journal of International Law*. 19, s. 161–182.

å gi en stat utvidet handlingsrom hvor det (ennå) ikke foreligger en væpnet konflikt av en eller annen art, og særlig hvor staten heller ikke har derogert.

Her er det på sin plass å påpeke at artikkel 2 ikke direkte regulerer forholdet mellom private parter, eksempelvis omfattes ikke private personers nødverge av artikkel 2, nummer 2, bokstav (a).¹¹¹ Tilsvarende har teorien oppstilt flere unntak fra forbudet, eksempelvis dødsfall forårsaket ved uhell under et sportsarrangement.¹¹² Imidlertid må det nok antas at de positive forpliktelsene etter artikkel 1 og 2 allerede i dag fordrer en viss grad av konvensjonskonformitet også her siden det ellers vil være liten realitet i vernet om livet. Uansett synes ikke det sistnevnte angivelige unntaket å ha nevneverdig relevans for temaet for denne artikkelen.

Til sammenligning sier ikke Den inter-amerikanske menneskerettighetskonvensjonen av 1969 artikkel 4, Den afrikanske charteret om mennesker og folks rettigheter av 1981 artikkel 4, eller Den arabiske menneskerettighetskonvensjonen av 2004 artikkel 5 noe utover det som følger av ordlyden til SP artikkel 6. En tilsynelatende enda videre tillatelse til å ta liv enn tilfellet er ved disse avtalene finnes likevel i art. 11, 2. setning av menneskerettighetsdeklarasjonen til Association of Southeast Asian Nations fra 2012, hvor det kun heter at «[n]o one shall be deprived of life save in accordance with law».

Det må dermed konkluderes med at de sentrale avtalene om internasjonale menneskerettigheter som Norge har tiltrådt, forbyr bruk av potensiell dødelig makt til vern om annet enn liv og helse.¹¹³

5. FORHOLDET MELLOM NORSK RETT OG FOLKERETTEN

Som kjent beskriver det dualistiske prinsippet forholdet mellom norsk rett og folkeretten.¹¹⁴ I korte trekk medfører det at vår nasjonale rett må henvise til folkeretten før sistnevnte kan anvendes direkte som en rettskildefaktor, typisk som en begrensning på en ellers nærliggende ordlydsfortolkning.¹¹⁵ Foruten eksplisitte henvisninger i lovteksten til folkeretten, åpner presumsjonsprinsippet for en viss justering av det ellers mest passende fortolkningsresultatet i tråd med våre folkerettslige forpliktelser, så fremt lovgiver ikke har bestemt noe annet.¹¹⁶ Det sistnevnte prinsippet omfatter både folkerettslig sedvanerett og internasjonale avtaler,¹¹⁷ og Skoghøy har rett i at presumsjonsprinsippet medfører «en betydelig modifikasjon av det dualistiske prinsipp.»¹¹⁸

111. Harris, O'Boyle, Bates & Buckley, 2014, s. 204.

112. Ibid., s. 204.

113. Klappe synes å mene at maktanvendelsesreglene (Rules of Engagement (ROE) ved internasjonale fredsoperasjoner bør tillate «...the use of force, under circumstances, deadly force, to protect peacekeeping installations and areas or goods designated by the force commander, against a hostile act»; Klappe, B.F. (2013). *The Law of International Peace Operations*. I Fleck, D. (red.). *The handbook of international humanitarian law* (3. utg.). Oxford: Oxford University Press, s. 611–646, s. 633.

114. Rt 2000 s. 1811 (Finanger I), s. 1831.

Menneskerettsloven §§ 2 og 3 gir EMK og SP forrang for eventuell motstridende norsk rett.¹¹⁹ Ved at innholdet i den nye grl. § 93, 1. ledd tolkes i lys av særlig EMK artikkel 2, understrekes ytterligere gjennomslagskraften i norsk rett av disse folkerettslige bestemmelsene. Inkorporasjonen i menneskerettsloven og den aktuelle grunnlovsbestemmelsen gjør den til enhver tid gjeldende forståelsen av konvensjonsbestemmelsen til norsk rett.¹²⁰ Hvor fortolkningen av EMK dessuten er rimelig klar, må en EMK-konform forståelse legges til grunn selv om dette setter til side innarbeidet norsk lovgivning eller praksis.¹²¹ Det må nok legges til grunn at den ovenfor skisserte forståelsen av EMK er tilstrekkelig klar for dette formålet. Skulle man derimot mene at så ikke er tilfelle, vil Høyesterett anvende prinsippet om selvstendig tolkning av et rettsforholds konformitet med EMK,¹²² i motsetning til bølgepappasakens

115. En noe underlig situasjon foreligger dog ved at Forsvarets ansvar for å håndtere andre ytre angrep enn enkelte luftbårne terroranslag anses å ha sin hjemmel i folkerettens regler om suverenitetshevdelse og dermed visstnok ikke trenger egen hjemmel i norsk rett. Dermed hentes hjemmelen direkte fra folkeretten. Dette har vært norske myndigheters syn i en årrekke, se eksempelvis Forsvarsdepartementet, Høringsnotat om lov om Forsvarets ansvar for å avverge luftbårne terroranslag og Forsvarets bistand til politiet, 11.07.2013, sidene 4 og 9. Til sammenligning kan nevnes Høyesteretts tilbaketreden i desember 1940, hvor man nok må forstå rettens oppfatning av at den var kompetent til å prøve om Reichkommissars forordninger var i tråd med folkeretten som et utslag av at retten anså seg kompetent til å anvende folkeretten direkte. Se herom Schjeldrup, F. (1945). *Fra Norges kamp for retten: 1940 i Høyesterett*. Oslo: Grøndahl, s. 188–9 og 218–9, og Graver, H.P. (2013). Okkupasjon, folkerett og dødsdommen mot Klinge, *Lov og Rett*, 52, s. 275–94, s. 281 og 291. For et noe annet syn, se Smith, C. & Smith, L. (1982). *Norsk rett og folkeretten*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 161–3.
116. I tillegg har domstolene tidvis identifisert Norges folkerettslige bindinger som et reelt hensyn, se Rt. 1984 s. 1175, s. 1180. Ulfstein legger til grunn at gjeldende rett ikke åpner for innskrenkende tolkninger av bestemmelsene i «uforbeholdent» inkorporerte menneskerettighetskonvensjoner, basert på føringer i lovforarbeider, se Ulfstein, G. (2012). Den rettslige betydningen av avgjørelser fra menneskerettslige konvensjonsorganer. *Lov og Rett*, 51, s. 552–570. Helgesen omtaler den nasjonale rettens primat over folkeretten ved gjennomtenkt og bevisst motstrid som den «eldre teori», se herom Helgesen, J.E. (1982). *Teorier om «Folkerettens stilling i norsk rett»*. Oslo: Aschehoug, s. 92, og Eckhoff, T. (ved Helgesen, J.E.). (2001). *Rettskildelære* (5. utg.). Oslo: Universitetsforlaget, s. 317. Nygaard finner videre at presumsjonsprinsippet også kan fungere som et tolkningsprinsipp ved påstått motstrid mellom intern rett og inkorporert eller transformert rett; Nygaard, N. (2004). *Rettsgrunnlag og standpunkt*. (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget, s. 147.
117. Se f.eks. Rt. 1997 s. 580, s. 593. For det syn at presumsjonsprinsippet kun omfatter folkerettslig sedvanerett, se Fleischer, C.A. (2005). *Folkerett* (8. utg.). Oslo: Universitetsforlaget, s. 361.
118. Skoghøy, J.E.A. (2002). Høyesteretts bruk av menneskerettskonvensjonene som rettskilde før og etter menneskerettsloven. I Lødrup, P. et. al. (red.) *Retts teori og rettsliv: Festskrift til Carsten Smith til 70-årsdagen 13. juli 2002*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 733–61, s. 733.
119. På straffelovens område kan man også vise til strl. § 1(2) og strl. 2005 § 2. Se også pl. § 3. Helgesen synes å ville gi menneskerettighetsbestemmelser til gunst for individet tilstrekkelig vekt til å oppveie eventuelle motstridende interne rettskildedefaktorer, se herom Helgesen, 1982, s. 107. Tilsvarende syn hos Smith & Smith, 1982, s. 217–219.
120. Arnesen & Stenvik, 2009, s. 130. Dette kan stille seg noe annerledes for den aktuelle grunnlovsbestemmelsen, jf. Rt.2015 s. 93, avs. 57.
121. Rt. 2000 s. 996, s. 1007.

klarhetsprinsipp,¹²³ og motstykket forsiktighetsprinsipp.¹²⁴ Det må nok antas at Høyesterett vil komme frem til ovennevnte konklusjon også dersom de foretar en såkalt selvstendig vurdering av forholdet.

Med bakgrunn i dette behovet for å gjøre regelverket EMK-konformt er det nærliggende å lese den ovennevnte våpeninstruksen til politiet § 19, 2. ledd, bokstavene (c) og (d) dit hen at den kun åpner for bruk av *varselskudd* hvor bruk av skytevåpen er nødvendig for å hindre vesentlig skade på utenlandsk eiendom og når særlig viktige samfunnsinteresser er alvorlig truet.¹²⁵ Mer generelt foreligger det en overtredelse av Norges menneskerettslige forpliktelser dersom norsk rett tillater nødvergerett i større grad enn hva EMK artikkel 2 åpner for. Dette ansvaret kan eksempelvis gjøres gjeldende for norske domstoler i form av et sivilt søksmål mot staten dersom offentlige tjenestemenn har brutt EMK mens de har handlet i overenstemmelse med ordlyden i politiets våpeninstruks.

Da menneskerettsloven av 1999 kun har status som formell lov, vil lovgiver på et senere tidspunkt ikke bare kunne endre den, men også la nyere lover gjelde selv om deres innhold skulle være i strid med de folkerettslige instrumentene som menneskerettsloven henviser til.¹²⁶ Foreligger det da holdepunkter for at lovgiver har ment å begrense rekkevidden av EMK artikkel 2, nummer 2? Backer har nok rett i at «[m]ed den sterke ideologiske basis som menneskerettig-

122. Se f.eks. Rt 2005 s. 833, avs. 45–6. For et tidvis skeptisk syn på dynamisk tolkning av EMD, se Skoghøy, J.E.A. (2011). Dynamisk tolking i internasjonale domstoler som fenomen, problem og effektivitetsgaranti. *Lov og Rett*, 50, s. 511–530, særlig s. 526–530.

123. Rt 1994 s. 610, s. 616. Backer har i noen grad rett i at klarhetskravet synes forutsatt av lovgiver i forarbeidene til menneskerettsloven (Ot. prp. nr. 3 (1998–1999) Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), s. 69), men Høyesterett har valgt å fokusere på andre deler av forarbeidene for å finne grunnlag for sin EMD-vennlige tilnærming. Se herom Skoghøy, 2002, s. 736–737, Backer, I.L. (2005). Om Høyesteretts forhold til den europeiske menneskerettskonvensjon. *Nordisk tidsskrift for menneskerettigheter*, 23/4, s. 425–432, s. 430–431, Berg, J.P. (2008) Rett og rimelighet i moralsk belysning – og andre grunnproblemer i norsk rettsliv. *Complex*, 8, s. 355–359, og Andenæs, M. & Bjørge, E. (2012). *Menneskerettene og oss*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 81, fn. 150, og s. 99–100. For et meget kritisk blikk på Høyesteretts oppgivelse av klarhetskravet, se Hov, J. (2004). Menneskerettigheter – en trussel mot rettsikkerheten? *Lov og Rett*, 45, s. 509–511.

124. Skoghøy, 2002, s. 735. I denne sammenheng er det blitt anført at EMD i den senere tid i mindre grad enn tidligere gjennomfører en grundig kontroll av den nasjonale vurderingen av EMK-konformiteten til et inngrep. Se herom Rui, J.P. (2013). The Interlaken, Izmir and Brighton Declarations: Towards a Paradigm Shift in the Strasbourg Court's Interpretation of the European Convention of Human Rights? *Nordic Journal of Human Rights*, 31/1, s. 28–54. I den grad EMD gir statene større vurderingsrom i forbindelse med etterprøvingen av om eksempelvis et inngrep står seg, vil det kunne være et argument for at også nasjonale domstoler i større grad blir tilbakeholdne ved sin overprøving av nasjonal lovgivning. Imidlertid kan dette også ses på som en økt aksept av at nasjonale domstoler fastslår om det foreligger en overtredelse av EMK, i den forstand at EMD nøyer seg med å foreta en mindre grundig vurdering. I så fall finner det sted en forskyvning av vurderingsmakt fra EMD til det nasjonale domstolsystemet snarere enn til de ordinære nasjonale lovgiverne.

125. Myhrer, T.G. (2005). *Som siste utvei*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 131–2. For et muligens annet syn, se Auglend, Mæland & Røsandhaug, 2004, s. 462.

hetene har, er det nok ellers for tiden lite sannsynlig at Stortinget vil vedta noe uttrykkelig avvik fra forrangsregelen.»¹²⁷ Undertegnede har i alle fall ikke funnet noe i senere lovforarbeider som skulle tilsi at rekkevidden til EMK artikkel 2 begrenses.

Et viktigere spørsmål blir for så vidt nå om Stortinget gjennom vedtakelsen av den nye grl. § 93, 1. ledd har begrenset sin mulighet til å gi formell lovgivning som bryter med vernet av livet etter særlig EMK artikkel 2. Vil et ønske om å gi formell lovgivning som bryter med EMK artikkel 2, nå fordre en samtidig endring av den nye grl. § 93, 1. ledd? Dette spørsmålet synes ikke behandlet under arbeidet med den nye grunnloven, men siden det var et sentralt formål med grunnlovsendringene å sementere det eksisterende vernet ved å gjøre det mer motstandsdyktig gjennom en trinnhøyere plassering i rettskildhierarkiet, taler de beste grunner for at grunnlovsvernet rekker like langt som vernet etter især EMK artikkel 2 i dag rekker. Hvorvidt også senere utvidelser eller innskrenkninger i vernet av retten til liv fra EMDs hånd også med nødvendighet må justere vernet etter den nye grl. § 93, 1. ledd, er derimot noe uvisst. For en slik slutning taler ønsket om å gi sterke garantier for vernet (særlig hvor vernet gis en utvidende fortolkning av EMD), mens hensynet til Stortingets plass i vår forfatning kan tale mot. I Rt. 2015 s. 93 synes Høyesterett å ha vektlagt det sistnevnte.

Frem til grunnlovsendringene gjaldt nok EMK-konformiteten likevel med en mulig begrensning; det var ikke gitt at retten til nødverge var blitt redusert til en konvensjonskonform størrelse som følge av menneskerettsloven §§ 2 og 3. Rett nok er Høyesterett lite tilbøyelig til å la norske verdiprioriteringer lese begrensninger inn i rekkevidden av en EMK-bestemmelse,¹²⁸ men her var det av betydning at Rt. 2005 s. 833 ga saksøker/domfelte et *høynet* rettighetsvern i forhold til hva norsk lovgiving ga, folkerettens antatte innvirkning borttenkt. Hvis den någjeldende nødvergebestemmelsen skulle leses med de begrensninger som EMK fordrer, ville dette i en konkret sak typisk tale i vedkommende som står for retten sin *disfavør*.¹²⁹ Dette var etter mitt syn en relevant forskjell. Her fikk det også betydning at menneskerettighetene gir rettigheter til individene og plikter til statene. Dermed kunne man ikke uten videre lese den eksisterende nødvergebestemmelsen innskrenkende til gjerningspersonens ugunst som følge av at Norges menneskerettighetsbindinger forhindret staten fra å ta liv til vern av annet enn liv og

126. NOU 2002: 12, Rettslig vern mot etnisk diskriminering, avs. 5.2.3; Fleischer, 2005, s. 388 og 391 (vedr. EØS-lovens forrangsbestemmelse); Arnesen & Stenvik, 2009, s. 53 og 135, og Backer, I.L. (2013). *Loven – hvordan blir den til?* Oslo: Universitetsforlaget, s. 107. For så vidt samme syn, med den begrensning at grunnlovens «ånd og prinsipper» vil kunne oppstille en skranke, se NOU 1993:18 Lovgivning om menneskerettigheter, avgitt mai 1993, s. 149 og 167.

127. Backer, 2013, s. 108.

128. Se herom Andenæs & Bjørge, 2012, s. 101–113 og 127 med videre henvisninger til rettspraksis.

129. Imidlertid vil dette naturligvis være i offerets favør.

helse. Så antageligvis heller ikke når nødverge ble utført av representanter for staten.

Riktignok har staten også såkalte positive menneskerettighetsforpliktelser, det vil si at staten har plikt til i en viss grad å forhindre at den aktuelle rettigheten «brytes» av privatpersoner,¹³⁰ for eksempel ved nødvergerettsbestemmelser som i for stor grad ivaretar interessene til den som utøver nødverge. Men dette var neppe et tilstrekkelig grunnlag for norske domstoler til å beskjære den tilsynelatende noe mer vidtgående internrettslige retten til nødverge. Enn videre ville det nok ha fremstått som noe underlig å begrense nødvergeretten til offentlige tjenestemenn i en straffesak før grunnlovsendringen under henvisning ene og alene til EMK. I den grad opplæring i maktbruk også var gitt til statstjenestemenn etter den tradisjonelle forståelsen av nødverge og politimyndighet, ville det også ha fremstått som sterkt urimelig å undergi disse tjenestemennene straffeansvar for opplæringskonforme handlinger som viser seg å være i strid med de krav som følger av eksempelvis EMK. Skulle så likevel ha skjedd, ville det nok i disse tilfellene etter omstendighetene ha vært nærliggende for den enkelte tjenestemann å påberope seg rettsvillfarelse etter strl. § 57. Motstykket ville kunne ha blitt foretaksstraff etter strl. § 48a for den offentlige virksomhet som ikke hadde besørget tilstrekkelig opplæring i maktbruk.

Noen ord bør også knyttes til utilbørighetsvurderingen i strl. § 48 som har karakter av en rettslig standard. Det kan argumenteres med at denne standarden åpner for en fleksibel justering av nødvergeretten. Frem til grunnlovsendringen ville jeg likevel ha lagt til grunn at særlig hvor det foreligger hensyn som taler mot å tilpasse strl. § 48 fullt ut til de krav som EMK stiller – den tradisjonelle tilnærmingen til bruken av potensiell dødelig makt levde fortsatt, og det var vel dermed å anta at statstjenestemenn ble trent i bruken av denne –, burde en slik fullstendig tilpasning til EMK av pedagogiske grunner heller gjøres eksplisitt i strl. § 48 eller i det miste i senere lovforarbeider. Bare på det viset gis borgerne en mulighet til å forutberegne sin rettsstilling på et tilfredsstillende vis. En presiserende fortolkning av denne standarden i tråd med EMKs krav vil kunne gå på bekostning av disse hensynene. Etter grunnlovsendringen er behovet økt ytterligere for å kommunisere disse konsekvensene av endringene tydelig til borgerne.

Det fremstod dermed som mer rimelig og korrekt med en uttrykkelig forankring i norsk rett av en slik begrensning i den tradisjonelle forståelsen av nødvergeretten – fortrinnsvis i nødvergebestemmelsen selv, men til nød i lovforarbeider. EMK artikkel 7 fordrer da også at straffehjemmelen finnes i nasjonal eller internasjonal rett – her utgjør ikke EMK et tilstrekkelig hjemmelsgrunnlag – og selv om det her ikke er snakk om etablering av en ny straffbar handling, men snarere om en justering av en eksisterende

130. Om positive forpliktelser i forhold til EMK art. 2, se Harris, O'Boyle, Bates & Buckley, 2014, s. 204, og White, R.C.A & Ovey, C. (2010). *Jacobs, White & Ovey the European convention on human rights* (5. utg.). Oxford: Oxford University Press, s. 152–156.

straffrihetsgrunn, vil dette i praksis kunne gå ut på det samme ved at vedkommende pådrar seg et straffeansvar som han ellers ikke ville hatt. Her kunne det riktignok innvendes at en endring av foreldelsesregler mens forholdet fortsatt ikke er blitt foreldet etter de gamle reglene, er forenelig med EMK.¹³¹ Forskjellen lå imidlertid i at regler om foreldelse angår en videreføring av et eksisterende straffansvar, mens det her var spørsmål om det i det hele tatt forelå et straffansvar på gjerningstidspunktet. Dette var etter min mening en relevant forskjell. Da det i norsk rett også er tradisjon for å finne straffebestemmelsen i norsk rett og ikke i folkeretten,¹³² burde nok en tilsvarende tilnærming også gjelde for straffrihetsgrunnene.

I tillegg var det av noe betydning at den mest sentrale sektormonistiske henvisnings-bestemmelsen for artikkelens tema anvender formuleringen «[s]traffelovgivningen gjelder med de begrensningene som følger av overenskomst med fremmed stat eller av folkeretten for øvrig».¹³³ Kort sagt er dette forstått dithen at en ellers gjeldende norsk regel ikke skal anvendes til gjerningspersonens ugunst dersom den strider mot våre folkerettslige forpliktelser. Hvis det ble åpnet for å lese begrensinger inn i den eksisterende nødvergebestemmelsen på bakgrunn av EMK, fravek man denne tilnærmingen.¹³⁴

Et sentralt spørsmål blir så om vedtakelsen av den nye grl. § 93, 1. ledd har endret på dette. Siden strl. § 48 må lese i lys av trinnhøyere bestemmelser, og den nye grl. § 93, 1. ledd – via i sær EMK artikkel 2 og EMDs forståelse av denne – etablerer ytterligere begrensninger i bruken av makt enn det som norsk rett tradisjonelt åpnet for, er det nærliggende å anta at dette også får betydning for forståelsen av strl. § 48. Dermed er det nok ikke lenger et alternativ å la vedkommende gå fri etter strl. § 48.

6. NOEN EKSEMPLER PÅ ANVENDELSE AV POTENSIELL DØDELIG MAKT

Innledningsvis skal det påpekes at en situasjon hvor eiendel og lignende søkes vernet mot angrep fort kan eskalere dithen at personen som verner om eiendelen m.m., selv blir angrepet og dermed kan bruke potensiell dødelig makt til vern av seg selv.¹³⁵ Dette vil nokså ofte kunne inntreffe hvor pirater med

131. Harris, O'Boyle, Bates & Buckley, 2014, s. 494. Utgangspunktet i norsk rett er at endring av foreldelsesreglene i siktedes disfavør fordrer at straffeansvaret ikke allerede var foreldet, og rettstilstanden på gjerningstidspunktet skal legges til grunn med mindre den nye regelen uttrykkelig fastsetter det motsatte, se Matningsdals kommentarer til strl. § 68, fn. 668 i Gyldendal Rettsdata (sist åpnet 14.10.2014).

132. Rt. 1996 s. 654, s. 657.

133. Strl. § 1, 2. ledd.

134. Fra landssvikoppjøret har vi flere eksempler på det motsatte, det vil si at domstolene var tilbakeholden med å idømme straff hvor en handling var i tråd med folkeretten selv om den tilsynelatende stred mot norsk rett. Den tilsynelatende motstriden ble her løst ved bruk av rettstridsreservasjonen, se Smith, C. (1964). Folkerettens stilling ved norske domstoler. *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 77, s. 356–374.

135. Som påpekt i Boddens Hosang, 2010, s. 437.

våpenmakt søker å få et handelsfartøy til å overgi seg og hvor væpnede vakter gjengjelder ildgivningen.

For øvrig fremgår det av det ovennevnte at potensiell dødelig makt kun kan anvendes til vern av gjenstander og eiendom hvor et angrep på disse også vil medføre livsfare eller alvorlig helsefare for en eller flere personer.¹³⁶ Et nærliggende eksempel er her et angrep på kjøretøy eller bygning som vil kunne utgjøre en slik kvalifisert fare for de som befinner seg ved eller i disse. Dermed vil potensiell dødelig bruk av våpen i forbindelse med militær bevoktning av allierte fartøy i norsk havner kunne bli rettmessig.¹³⁷

Et sentralt spørsmål blir naturligvis her hvilken risiko angriperens våpen utgjør for det aktuelle objektet. Dels blir dette et spørsmål om hvor farlig den aktuelle typen våpen er, og dels blir dette et spørsmål om hvor godt sikret objektet er mot de farene som det aktuelle våpensystemet representerer. Ett skudd med haglegevær fra utsiden av et sperregjerde representerer ingen livsfare her og nå for personer som på det aktuelle tidspunktet befinner seg i et fjellanlegg på innsiden av gjerdet. Så heller ikke mot personell som oppholder seg inne i et pansret kjøretøy. Imidlertid vil en tilstrekkelig fare kunne materialisere seg for en vaktpost og for eventuelt forbipasserende. EMD fordrer i den anledning at trening og bevæpning tilpasses oppdraget slik at en eventuell bruk av væpnet eller annen makt ikke overstiger det som er absolutt nødvendig.

I den grad det ikke foreligger en slik fare for mennesker der og da, synes man henvist til å argumentere for at en beskadigelse av de aktuelle gjenstandene vil medføre en indirekte livsfare eller alvorlig helsefare. Her får det betydning hvorvidt faren kan avverges før den materialiserer seg, med andre ord om det foreligger et mindre inngripende virkemiddel. Til illustrasjon anvendes tidvis eksemplet med forgiftning av en drikkevannskilde, hvor fare for liv og alvorlig helseskade kan avverges ved at transportsystemet for drikkevann settes ut av drift.¹³⁸ På den annen side kan det argumenteres for konvensjonskonformitet hvor man i siste instans tar livet av noen som forsøker å ødelegge nødaggregatet på et sykehus hvor den ordinære strømmen er og forventes å forbli borte, og hvor det finnes pasienter som kun har mulighet for å overleve så lenge nødaggregatet forsyner de relevante apparatene med strøm.¹³⁹ Tilsvarende vil ødeleggelse av vannforsyning i en ørken og drivstoffbeholdning ved opphold i Arktis kunne medføre en fare for liv så fremt det ikke foreligger mulighet til å få forskyvninger frem til vedkommende før den aktuelle faren materialiserer seg.¹⁴⁰ Tilsvarende vil tap av eksempelvis motorvogn, snøskuter og sovepose i helt ekstreme tilfeller kunne medføre livsfare vinterstid i områder med liten tetthet av bebyggelse. I helt ekstreme tilfeller vil dette også kunne være tilfelle hvor noen søker å bortta

136. For tilsvarende syn, se Leverick, 2006, s. 142, og Boddens Hosang, 2010, s. 437.

137. For et eksempel på slik bevoktning, se Opdahl, A. Jernring: Amerikansk skip tungt terroriskret i Tromsø havn. *Nordlys* 02.09.2010, s. 16–17.

138. Et tilsvarende eksempel er nevnt i Myhrer-utvalget, 2013, s. 231.

139. Leverick, 2006, s. 142.

140. Boddens Hosang, 2010, 437, fn. 16.

mobiltelefon eller annet sambandsutstyr. I disse tilfellene blir angrepet på en gjenstand eller eiendom i realiteten også et angrep på en eller flere personer.

I den grad faren for mennesker er enda mer avledet i tid og årsakssammenheng fra den farevoldende handlingen, over EMK motstand mot bruken av potensiell dødelig makt. Faren må således følge rimelig direkte av angrepet på den aktuelle gjenstanden eller eiendommen. Det er dermed neppe rom for å oppjustere verdien av en gjenstand eller eiendom på et slikt vis at dens nye egenverdi muliggjør anvendelse av potensiell dødelig makt på grunn av problemene ved å erstatte denne, samt gjenstanden eller eiendommens betydning for offentlige hensyn som forsvaret av landet. Dermed kan det synes som om bruk av potensiell dødelig makt til vern av eksempelvis en fregatt som ligger i tørrdock uten mannskap, verkstedpersonell eller andre personer om bord eller i nærheten, vil være i strid med våre forpliktelser etter EMK. Et fellestrekk ved eksemplene ovenfor er at bevisvurderingen av om maktbruken er lovlige vil kunne bli vanskelig.

7. KONKLUSJON

Det synes dermed som om bruken av potensielt dødelige maktmidler til vern om annet enn liv og helse i noen grad var forenlig med norsk rett før den nye grl. § 93, 1. ledd, folkerettens innflytelse borttenkt. Imidlertid ville en slik maktbruk stride mot våre folkerettslige forpliktelser, og disse er også gjort gjeldende i norsk rett ved dens henvisning til nettopp slike forpliktelser. Nå også med en trinnhøyere plassering i grunnloven. Menneskerettsutvalget la som kjent til grunn at forslaget som ble den nye grl. § 93, 1. ledd ikke ville medføre noen annen endring av rettstilstanden enn denne trinnhøyere plasseringen av menneskerettighetsvernet, men etter mitt syn er også nødvergeretten blitt endret som følge av den nye grunnlovsbestemmelsen.

Frem til grunnlovsendringene i 2014 stod Stortinget rimelig fritt til å gi nye regler om nødverge eller politiets maktbruk. Dette var nok mest praktisk i krisesituasjoner hvor eventuelle uønskede begrensinger i de eksisterende reglene kommer til syne. I kvalifiserte situasjoner hadde også regjeringen anledning til å gi nye regler ved at den anvender sin kompetanse etter beredskapsloven¹⁴¹ § 3, 1. ledd, in fine, eller gir regler med lovkraft i medhold av konstitusjonell nødrett.¹⁴² Den sistnevnte muligheten består muligens fortsatt. Dette endrer imidlertid ikke våre folkerettslige forpliktelser, og en eventuell delvis internrettslig tilsidesettelse av EMKs regulering av retten til liv vil nå fordre meget klar tale fra lovgiver og påberopelse av konstitusjonell nødrett.

141. Lov 15.12.1950 nr. 7 om særlege rådgjerder under krig, krigsfare og liknende forhold.

142. Provisoriske anordninger etter grl. § 17 synes mindre anvendelige her siden en slik bestemmelse nok må anses å bryte med en bestemmelse av lovs trinnhøyde, snarere enn å gi nye fullmakter som ikke er strid med den etablerte rettstilstand. Se Andenæs, J. & Fliflet, A. (2006). *Statsforfatningen i Norge* (10. utg.). Oslo: Universitetsforlaget, s. 501–8.

Det offentliges bruk av potensiell dødelig makt til vern om annet enn liv og helse synes dermed svært problematisk – også i krisesituasjoner. Dette medfører bl.a. et behov for å justere ordlyden i politiets våpeninstruks § 19, 2. ledd. Opplæringen og treningen av personer som kan eller skal underlegges dette regelverket vil naturligvis måtte gjenspeile en slik endring. Tilsvarende er det som nevnt ønskelig med en nærmere angivelse i nødvergebestemmelsen selv eller i lovforarbeider av denne begrensingen i nødvergeretten, og en slik begrensning bør av praktiske hensyn gjelde for så vel representanter for det offentlige som for private personer. Hensynet til innrettelse og forutberegnelighet hos de mannskaper hos Forsvaret og politi som eventuelt er trent opp i maktanvendelse i tråd med den «eldre» lære, tilsier da også at endringen gjennomføres på et tydelig vis.¹⁴³

Kanskje er det en gryende erkjennelse av dette som ledet til at bevæpningen av vaktene i Norges Bank ble avvirket høsten 2013, selv om denne bevæpningen visstnok ikke bare var begrunnet i beskyttelsen av bankens kontanter og gull, men også i ivaretagelsen av sikkerheten til de ansatte.¹⁴⁴ Banken anså for sin del bevæpningen som overflødig som følge av at den teknologiske utviklingen hadde gitt bedre sikring.¹⁴⁵

Avslutningsvis bør det nevnes at ved en eventuell fremtidig proposisjon om endring av nødvergebestemmelsens ordlyd, bør det også vurderes om ikke tiden er moden for å ta med en uttrykkelig hjemmel for maktbruk i lovteksten til lov om militær politimyndighet, slik at man ikke lenger må gå til en forskrift for å finne en uttrykkelig angivelse av at makt kan brukes i forbindelse med utøvelsen av denne politimyndigheten. Alternativt bør en slik justering tas med i den forhåpentligvis kommende proposisjonen om bl.a. Forsvarets bistand til politiet.

LITTERATUR

- Aall, J. (2011). *Rettsstat og menneskerettigheter* (3. utg.). Bergen: Fagbokforlaget
- Andenæs, J. (1984). Dødsjakt på biltyver. *Lov og Rett*, 23, s. 113–114
- Andenæs, J. (1997). *Alminnelig strafferett* (4. utg.). Oslo: Universitetsforlaget
- Andenæs, J. & Fliflet, A. (2006). *Statsforfatningen i Norge* (10. utg.). Oslo: Universitetsforlaget
- Andenæs, M. & Bjørge, E. (2012). *Menneskerettene og oss*. Oslo: Universitetsforlaget
- Arnesen, F. & Stenvik, A. (2009). *Internasjonalisering og juridisk metode: Særlig om EØS-rettens betydning i norsk rett*. Oslo: Universitetsforlaget
- Augdahl, P. (1920). *Nødverge*. Kristiania: Cappelen
- Auglend, R.L., Mæland, H.J. & Røsandhaug, K. (2004) *Politirett* (2. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk
- Backer, I.L. (2005). Om Høyesteretts forhold til den europeiske menneskerettskonvensjon. *Nordisk tidsskrift for menneskerettigheter*, 23(4), s. 425–432
- Backer, I.L. (2013). *Loven – hvordan blir den til?* Oslo: Universitetsforlaget

143. I noen grad i samme retning, se Arnesen & Stenvik, 2009, s. 136.

144. Brauset, I. Vokter Norges Bank uten våpen. *Aftenposten* 04.09.2013, s. 21.

145. Ibid.

- Bakke, T.W. (1993). Overskridelse av nødverge, rekkevidden av straffelovens § 48. *Særavhandling*, Institutt for Rettsvitenskap, Universitetet i Tromsø, 34
- Berg, J.P. (2008) Rett og rimelighet i moralsk belysning – og andre grunnproblemer i norsk rettsliv. *Complex*, 8.
- Boddens Hosang, H.F.R. (2010). Personal self-defence and its relationship to rules of engagement. I T.D. Gill & D. Fleck (red.). *The handbook of the international law of military operations*. Oxford: Oxford University Press, s. 429–443
- Boyle, C.K. (1985). The concept of arbitrary deprivation of life. I B.G. Ramcharan (red.). *The right to life in international law*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, s. 221–244
- Bratholm, A. (1980). *Strafferett og samfunn: Alminnelig del*. Oslo: Universitetsforlaget,
- Bratholm, A. & Matningsdal, M. (red.) (2003). *Straffeloven med kommentarer. Første del – Almindelige Bestemmelser* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget
- Cerone, J. (2006). Is there a human right of self-defense? *Journal of Law, Economics and Policy*. 2/2, s. 319–329
- Dahl, A.W. (2003). *Håndbok i militær folkerett*. Oslo: Cappelen Akademisk
- Eckhoff, T. (ved Helgesen, J.E.). (2001). *Rettskildelære* (5. utg.). Oslo: Universitetsforlaget
- Fleischer, C.A. (2005). *Folkerett* (8. utg.). Oslo: Universitetsforlaget
- Forsvarssjefen (2013). *Manual i krigens folkerett*. Oslo: Forsvarssjefen
- Fredriksen, S. & Spurkland, K. (2014). *Ordensjuss*. Oslo: Gyldendal juridisk
- Frostad, M. (2008). Militær politimyndighet. *Tidsskrift for strafferett*, 8(3), s. 258–289
- Graver, H.P. (2013). Okkupasjon, folkerett og dødsdommen mot Klinge. *Lov og Rett*. 52(4), s. 275–294
- Hagerup, F. (1930). *Strafferettens Almindelige Del* (3. utg.). Oslo: Norsk bok-duplicering,
- Harris, D., O'Boyle, M., Bates, E. & Buckley, C. (2014). *Harris, O'Boyle and Warbrick: Law of the European convention on human rights* (3. utg.). Oxford: Oxford University Press
- Helgesen, J.E. (1982). *Teorier om «Folkerettens stilling i norsk rett»*. Oslo: Aschehoug
- Hov, J. (2004). Menneskerettigheter – en trussel mot rettsikkerheten? *Lov og Rett*, 43(7–8), s. 509–511
- Johansen, S.R., & Staib, J.T. (2009). *Jus og militærmakt*. Oslo: Gyldendal akademisk
- Kjerschow, P. (1930). *Almindelig borgerlig straffelov av 22. mai 1902 og Lov om den almindelige borgerlige straffelovs ikrafttreden av 22. mai 1902*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Klappe, B.F. (2013). The Law of International Peace Operations. I Fleck, D. (red.). *The handbook of international humanitarian law* (3. utg.). Oxford: Oxford University Press, s. 611–646
- Leverick, F. (2006). *Killing in self-defence*. Oxford: Oxford University Press
- Murdoch, A. (2011). Recent legal issues and problems relating to acts of piracy off Somalia. I C.R. Symmons (red.). *Selected contemporary issues in the law of the sea*. Leiden: Martinus Nijhof, s. 139–168
- Matningsdal, M. *L22.05.1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven)*, Gyldendal Rettsdata
- Myhrer, T.G. (2005). *Som siste utvei*. Oslo: Universitetsforlaget
- Möller, J.T. & de Zayaz, A. (2009). *United Nations Human Rights Committee case law 1977–2008: A Handbook*. Kehl am Rhein: N.P.Engel Publishers
- Neri, K. (2012). The use of force by military vessel protection detachments. *The Military Law and the Law of War Review*. 51(1), s. 73–95
- Norée, A. (2004). *Polisers rätt att skjuta*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Nowak, M. (2005). *U.N. covenant on civil and political rights: CCPR commentary* (2. utg.). Kehl: N.P. Engel
- Nygaard, N. (2004). *Rettsgrunnlag og standpunkt*. (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget
- Orakhelashvili, A. (2008). The interaction between human rights and humanitarian law: Fragmentation, conflict, parallelism, or convergence? *European Journal of International Law*. 19, s. 161–182

- Ramcharan, B.G. (1985) The drafting history of article 6 of the international covenant on civil and political rights». I B.G. Ramcharan (red.). *The right to life in international law*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, s. 42–56
- Rui, J.P. (2013). The Interlaken, Izmir and Brighton Declarations: Towards a Paradigm Shift in the Strasbourg Court's Interpretation of the European Convention of Human Rights? *Nordic Journal of Human Rights*, 31(1), s. 28–54
- Røstad, H. (1993). *Innkast i straffefeltet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Sangero, B. (2006). *Self-defence in criminal law*. Oxford: Hart Publishing
- Schjeldrup, F. (1945). *Fra Norges kamp for retten: 1940 i Høyesterett*. Oslo: Grøndahl
- Skeie, J. (1946). *Den norske strafferett, Bind I: Den alminnelige del* (2. utg.). Oslo: Norli
- Skoghøy, J.E.A. (2002). Høyesteretts bruk av menneskerettskonvensjonene som rettskilde før og etter menneskerettsloven. I P. Lødrup et. al. (red.). *Retts teori og rettsliv: Festskrift til Carsten Smith til 70-årsdagen 13. juli 2002*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 733–761
- Skoghøy, J.E.A. (2011). Dynamisk tolking i internasjonale domstoler som fenomen, problem og effektivitetsgaranti. *Lov og Rett*. 50(9), s. 511–530
- Slettan, S. & Øye, T.M. (1997). *Forbrytelse og straff: Lærebok i strafferett*. Oslo: Universitetsforlaget
- Sloan, I.J. (1987). *The Law of Self-Defense: Legal and Ethical Principles*. London: Oceana Publishers
- Smith, C. (1964). Folkerettens stilling ved norske domstoler. *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 77, s. 356–374
- Smith, C. & Smith, L. (1982). *Norsk rett og folkeretten*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ulfstein, G. (2012). Den rettslige betydningen av avgjørelser fra menneskerettslige konvensjonsorganer. *Lov og Rett*, 51(9), s. 552–570
- Vatne, P.A. (1975). Bør selvsjudd som nødvergehandling være tillatt? *Lov og Rett*, 14, s. 135–136
- White, R.C.A & Ovey, C. (2010). *Jacobs, White & Ovey the European convention on human rights* (5. utg.). Oxford: Oxford University Press
- Wicks, E. (2010). *The right to life and conflicting interests*. Oxford: Oxford University Press
- Zwaak, L. (2006). Chapter 6: Right to life (Article 2). I P. van Dijk, F. van Hoof, A. van Rijn & L. Zwaak (red.). *Theory and practice of the European convention on human rights* (4. utg.). Antwerpen: Intersentia
- Zwanenburg, M. (2012). Military vessel protection detachments: the experience of the Netherlands. *The Military Law and the Law of War Review*, 51(1), s. 97–116

Norske offentlige dokumenter

- Militær Straffelov – milstrl. (1902). Militær straffelov
- Beredskapsloven – beredskl. (1950) Om særlege rådgjerdar under krig, krigsfare og liknende forhold
- Straffeloven 2005 – strl. 2005. (2005). Lov om straff
- Skipssikkerhetsloven. (2007). Lov om skipssikkerhet
- Forskrift om politimyndighet i Forsvaret. (1993). Forskrift om utøvelse av politimyndighet i det militære forsvar
- Sikkerhetsforskriften (skip mv). (2004). Forskrift om sikkerhet, pirat- og terrorberedskapstiltak og bruk av maktmidler om bord på skip og flyttbare boreinnretninger
- Instruks 22.06.2012 om Forsvarets bistand til politiet
- Grunnlovsforslag fra Geir Jørgen Bekkevold, Line Henriette Hjemdal og Øyvind Håbrekke om ny § 93 eller ny § 95 a (vern av liv fra unnfangelse til død)*, stortingsdokument nr. 12:16 (2011–2012), 28.09.2012. Oslo: Stortinget
- Grunnlovsforslag fra Martin Kolberg, Marit Nybakk, Jette F. Christensen, Hallgeir H. Langeland og Trine Skei Grande om ny § 93 i Grunnloven (rett til liv og forbud mot dødsstraff, tortur og slaveri)*, stortingsdokument nr. 12:33 (2011–2012), 28.09.2012. Oslo: Stortinget

- Grunnlovsforslag fra Per-Kristian Foss, Anders Anundsen og Per Olaf Lundteigen om ny § 93 i Grunnloven (rett til liv og forbud mot dødsstraff, tortur og slaveri), stortingsdokument nr. 12:32 (2011–2012), 28.09.2012. Oslo: Stortinget*
- Innst. 182S (2013–2014) *Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om grunnlovsforslag*, 07.05.2014. Oslo: Stortinget
- Stortingstidende inneholdende det 158. Stortings forhandlinger 2013–2014.* (2014). Oslo: Stortinget
- Straffelovkommisjonen, *Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge, Bind II: Motiver.* (1896). Christiania: Det Steenske Bogtrykkeri
- Indst.O.I. (1901–1902) *Indstilling fra justiskomiteen angaaende den kongelige proposition til en almindelig borgerlig straffelov, en lov om den almindelige borgerlige straffelovs ikrafttræden samt en lov, indeholdende forandringer i lov om rettergangsmaaden i straffesager af 1ste juli 1887.* Christiania: Stortinget
- Ot.prp. nr. 22 (1994–1995) *Om lov om politiet (politiloven).* Oslo: Justis- og politidepartementet
- Ot. prp. nr. 3 (1998–1999) *Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven).* Oslo: Det kongelige justis- og politidepartement
- Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) *Om lov om straff (straffeloven).* Oslo: Det kongelige justis- og politidepartement
- Ot.prp. nr. 87 (2005–2006) *Skipssikkerhet (skipssikkerhetsloven).* Oslo: Det kongelige nærings- og handelsdepartement
- NOU 1983:57. (1983). *Straffelovgivning under omforming: Straffelovkommisjonens delutredning I.* Oslo: Universitetsforlaget
- NOU 1992:23. (1992). *Ny straffelov – alminnelige bestemmelser.* Oslo: Statens forvaltningstjeneste, Seksjon statens trykning
- NOU 1993:18. (1993). *Lovgivning om menneskerettigheter.* Oslo: Statens forvaltningstjeneste, Seksjon statens trykning
- NOU 2002:12. (2002). *Rettslig vern mot etnisk diskriminering.* Oslo: Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsforvaltning
- Rapport fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven, stortingsdokument nr. 16 (2011–2012), 19.12.2011. Oslo: Stortinget*
- Høringsnotat om lov om Forsvarets ansvar for å avverge luftbårne terroranslag og Forsvarets bistand til politiet, 11.07.2013. Oslo: Det kongelige forsvarsdepartement*
- Ny våpeninstruks for politiet: Innstilling fra arbeidsgruppe til vurdering av behovet for å endre eller supplere gjeldende våpeninstruks for politiet (Myhrer-utvalget), 12.09.2013. Oslo: Det kongelige justis- og beredskapsdepartement*
- Retstidende 1936 s. 740
- Retstidende 1984 s. 1175
- Retstidende 1993 s. 1197
- Retstidende 1994 s. 610
- Retstidende 1996 s. 654
- Retstidende 1997 s. 580
- Retstidende 2000 s. 996
- Retstidende 2000 s. 1811 (Finanger I)
- Retstidende 2005 s. 833
- Retstidende 2007 s. 1172
- Retstidende 2008 s. 696
- Retstidende 2015 s. 93
- LA-2005-21956 (Frolandsaken)
- Rettens Gang 1999 s. 958 (Hålogaland lagmannsrett)

Utenlandske og internasjonale offentlige dokumenter

- UN General Assembly, *Code of Conduct for Law Enforcement Officials*, res. nr. 34/169, 17.12.1979
- Human Rights Committee, *General Comment* nr. 6 (1982)
- Human Rights Committee, *General Comment* nr. 14 (1984)
- 8th United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, *Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials*, 07.09.1990
- Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions*, FN-dokument nr. A/HRC/17/28, 23.05.2011
- Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions*, FN-dokument nr. A/HRC/26/36, 01.04.2014
- Council of Europe (1976). *Collected edition of the «Travaux préparatoires» of the European Convention on Human Rights*, Vol. 3, Leiden: Martinus Nijhoff
- Council of Europe (1977). *Collected edition of the «Travaux préparatoires» of the European Convention on Human Rights*, Vol. 4, Leiden: Martinus Nijhoff
- Council of Europe – Committee of Ministers (2001). *The European Code of Police Ethics*. Rec (2001) 10
- U.S. Department of Homeland Security & United States Coast Guard, Post Security Advisory (3-09), *Guidance on self-defense or defense of others by U.S. flagged commercial vessels operating in high risk waters*, 18.06.2009
- International Committee of the Red Cross & det sveitsiske Federal Department of Foreign Affairs, *Montreux Document On pertinent international legal obligations and good practices for States related to the operations of private military and security companies during armed conflict*. (2009). Genève
- Det sveitsiske Federal Department of Foreign Affairs, *International code of conduct for private security service providers*. (2010). Genève
- Tyskland, Luftsicherheitsgesetz, 11.01.2005
- Bundesverfassungsgericht, Luftsicherheitsgesetz, saksnr. 1 BvR 357/05, senatsdom 15.02.2006
- European Commission of Human Rights, Kelly mot Det forente kongerike, saksnr. 1759/09, kommisjonsavgjørelse, 13.01.1993
- European Court of Human Rights, McCann m.fl. mot Det forente kongerike, saksnr. 17/1994/464/545, storkammer dom, 05.09.1995
- European Court of Human Rights, Nachova m.fl. mot Bulgaria, saksnr. 43577/98 og 433579/98, storkammerdom, 06.07.2005
- European Court of Human Rights, Ramsahai mot Nederland, saksnr. 52391/99, storkammerdom, 15.05.2007
- European Court of Human Rights, Karandja mot Bulgaria, saksnr. 69180/01, kammerdom, 07.10.2010
- European Court of Human Rights, Finogenov m.fl. mot Russland, saksnr. 18299/03 og 27311/03, kammerdom, 20.12.2011
- European Court of Human Rights, Putintseva mot Russland, saksnr. 33498/04, kammerdom, 10.05.2012
- International Court of Justice, Threat or Use of Nuclear Weapons (Advisory Opinion), *ICJ Reports* 1996, s. 226–67

Presse

- Opdahl, A. Jernring: Amerikansk skip tungt terrorsikret i Tromsø havn. *Nordlys* 02.09.2010, s. 16–17
- Barstad, S. Regjeringen vil videreføre omstridt bevæpning på norske skip. *Aftenposten*, 05.02.2013, s. 3
- Brauset, I. Vokter Norges Bank uten våpen. *Aftenposten* 04.09.2013, s. 21